

UNIVERZITET SINGIDUNUM

**Departman za
poslediplomske studije**

MASTER RAD

**STRATEGIJA RAZVOJA TURIZMA U
REPUBLICI SRPSKOJ**

**Mentor:
Prof. dr Slobodan Unković**

**Kandidat:
Dragana Travar 405376/2009**

SADRŽAJ:

UVOD	1
1. REPUBLIKA SRPSKA KAO TURISTIČKA DESTINACIJA.....	5
1.1. Republika Srpska - osnovni podaci	5
1.2. Geografski položaj i prostorne karakteristike	5
1.3. Demografska obilježja Republike Srpske	7
2. TURISTIČKI POTENCIJALI REPUBLIKE SRPSKE.....	8
2.1. Banjski turizam	8
2.2. Planinski turizam	15
2.3. Seoski turizam	20
2.4. Manifestacioni turizam	22
2.5. Vjerski turizam	24
2.6. Eko-turizam	29
2.7. Lovni i ribolovni turizam	32
2.8. Avanturistički turizam.....	33
2.9. Turizam gradova.....	34
3. STANJE TURISTIČKE PRIVREDE U REPUBLICI SRPSKOJ	36
3.1. Statistički pregled broja turista.....	36
3.2. Analiza smještajnih kapaciteta.....	37
3.4. Kadrovi u turističkoj djelatnosti	39
3.5. Saobraćajni sektor	40
3.6. Analiza promocije i medijske zastupljenosti turističke privrede.....	40
3.7. Analiza ulaganja u turizam.....	42
3.8. Pravni i organizacioni okvir turizma u Republici Srpskoj.....	43
3.9. Saradnja sa međunarodnim organizacijama i nevladinim sektorom	47
3.10. Vodeći oblici turizma u Republici Srpskoj	48
3.11. Ocjena stanja.....	50
4. STRATEGIJA RAZVOJA TURIZMA REPUBLIKE SRPSKE.....	51
4.1. Strateško planiranje u turizmu	51
4.2. SWOT analiza turizma Republike Srpske.....	51
4.3. Prva strategija razvoja turizma u Republici Srpskoj.....	53
4.4. Vizija.....	54
4.5. Strateški ciljevi.....	54
4.5.1. Strateški cilj 1. - Poboljšanje kvaliteta turističkog proizvoda.....	55

4.5.2. Strateški cilj 2. - Pобољшавanje uslova razvoja turizma	57
4.5.3. Strateški cilj 3. - Povećanje obima turističkog prometa	58
4.5.4. Strateški cilj 4. - Unapređenje turističkog proizvoda baziranog na održivom razvoju	59
4.6. Hitne mjere i akcioni plan.....	61
4.7. Procjena obima i strukture investicija	62
4.8. Povezanost i usklađenost aktivnosti i mjera razvoja.....	64
4.9. Monitoring i evaluacija	65
4.10. Očekivani rezultati	65
5. STRATEGIJA RAZVOJA POJEDINIХ TURISTIČKIH REGIJA.....	66
5.1. Turističke regije Republike Srpske	66
5.2. Banjalučka regija	66
5.3. Dobojska turistička regija.....	68
5.4. Zvorničko-bijeljinska regija.....	69
5.5. Sarajevska turistička regija.....	70
5.6. Fočanska turistička regija	71
5.7. Trebinjska turistička regija	72
ZAKLJUČAK	74
LITERATURA:	Error! Bookmark not defined.

UVOD

Zahvaljujući svojim prirodnim ljepotama, ekološkoj i klimatskoj raznovrsnosti, bogatstvu kulturno istorijskog nasljeđa i blizini najvećih međunarodnih tržišta, Republika Srpska ima značajne turističke potencijale. Stoga je razvoj turizma od izuzetnog značaja kako za ukupnu privredu Republike Srpske, tako i za podsticanje održivog razvoja u nerazvijenim i manje razvijenim regionima.

Turizam je, međutim, kao i ostale grane privrede, preživio značajne štete tokom rata i one još uvijek narušavaju nesmetano odvijanje ove djelatnosti. Štete nanese turizmu su možda i najveće, budući da turistička djelatnost u mnogome zavisi od stabilnosti i imidža zemlje. Zbog toga slobodno možemo konstatovati da je turizam u Republici Srpskoj još uvijek na veoma niskom stepenu razvoja i da će trebati mnogo truda i sredstava kako bi se ovaj veoma značajan potencijal na pravi način počeo koristiti.

Imajući u vidu koristi koje turizam donosi, kako na makro-ekonomskom tako i na lokalnom nivou, neophodno je preduzeti sve potrebne mjere kako bi se Republika Srpska uspješno vratila i predstavila na međunarodnom turističkom tržištu.

Razvoj turizma u Republici Srpskoj do 2011. godine odvijao se stihijski, bez jasnih vizija i dugoročne strategije razvoja koja bi doprinijela da se istraži stanje i struktura postojećih turističkih kapaciteta, kao i da se osmisli i planira razvoj svih oblika turizma sa akcentom na specifične oblike za koje postoje komparativne prednosti.

Postojeće vrste turizma u Republici Srpskoj uglavnom su vezane uz resurse i potencijale koji su egzistirali u sklopu turističke ponude u predratnom periodu.

U julu 2011. godine Skupština Republike Srpske je usvojila „Strategiju razvoja turizma Republike Srpske za period 2011-2020. godine“.¹ Strategija razvoja je polazni dokument za realizaciju zacrtanih strateških ciljeva i kreiranja odgovarajućih operativnih planova na nižim nivoima. Dosljednom implementacijom usvojene strategije osiguraće se dugoročni rast pozitivnih efekata od turizma i pravilno pozicioniranje turističke ponude Republike Srpske.

¹ Službeni glasnik RS 68/11

Predmet istraživanja

Predmet istraživanja ovog rada je turizam u Republici Srpskoj, turistički potencijali kojima raspolaže Republika Srpska, trenutno stanje turističke privrede, te strategija razvoja turizma Republike Srpske.

Problem istraživanja

Problem kojim se rad bavi je bogat, ali nedovoljno iskorišćen potencijal za razvoj turizma, sa akcentom da turizam može postati pokretač razvoja pojedinih regija. Obzirom da je turističko tržište danas dinamično i vrlo konkurentno, razvoj turizma moguć je jedino uz praćenje savremenih trendova potražnje uz dobro osmišljenu strategiju razvoja.

Stepen istraženosti

U mnogim zemalja turizam je prepoznat kao značajna ekonomska djelatnost o čemu svjedoči i niz naučno istraživačkih radova, studija, analiza. Gotovo da nema zemlje u Evropi koja nema armiju stručnjaka koji se bave istraživačkim radom iz oblasti turizma, a sve u cilju razvoja i unapređenja turističke privrede.

Turizam u Republici Srpskoj je relativno mlada oblast naročito u pogledu naučno istraživačkih radova. Neznatan je broj radova koji se bave ovom tematikom. Istraživanja koja su vršena bila su parcijalna, odnosno obuhvatala su određene regije ili razvoj određenih oblika turizma. Sama činjenica da je Republika Srpska tek 2011. godine dobila svoj prvi strateški dokument vezan za razvoj turizma, govori da je turizam u zemlji u povelju, kako po stepenu razvoja, tako i po stepenu istraženosti.

Hipoteza

Glavna hipoteza rada je:

- Turizam može bitno pridonijeti ukupnom ekonomskom razvoju, podizanju standarda i kvaliteta života domicilnog stanovništva, uz uslov da se pozicionira kao kvalitetna turistička destinacija na realnoj i utemeljenoj strategiji razvoja.

Na osnovu glavne, kreirane su i pomoćne hipoteze:

- Turističke potencijale Republike Srpske treba prepoznati, valorizovati i pretvoriti u konkurentske prednosti.

- Turistički potencijal Republike Srpske bi mogao da bude iskorišćen na bolji način uz primjenu savremenih saznanja dobijenih iz istraživanja i praktičnih saznanja iz ove oblasti.

- Zahvaljujući prirodnim bogatstvima i trenutnim turističkim trendovima „zdrav život“ i „vraćanje starom“ Republika Srpska ima šansu da stekne imidž atraktivne turističke destinacije.

- Za uspješan razvoj turizma u Republici Srpskoj neophodna je implementacija strateških dokumenata donesenih od strane Vlade Republike Srpske.

- Samo se racionalnom i efikasnom saradnjom svih segmenata značajnih za razvoj turizma može ostvariti konkurentska prednost.

Struktura rada

Struktura rada se sastoji iz uvoda, pet poglavlja i zaključka.

U uvodnom dijelu se razmatra predmet, cilj, metode proučavanja, hipoteza i struktura rada.

U prvom poglavlju predstavljena je Republika Srpska kao turistička destinacija, njen geografski položaj, prostorne karakteristike i kulturno istorijska obilježja.

U drugom poglavlju prikazani su turistički potencijali Republike Srpske.

Treće poglavlje daje sliku trenutnog stanja turističke privrede u Republici Srpskoj.

Četvrto poglavlje vezano je za strategiju razvoja turizma u Republici Srpskoj (vizija, strateški ciljevi, programi, mjere, implementacija strateškog dokumenta itd.)

Peto poglavlje obrađuje strategiju razvoja turističkih regija u Republici Srpskoj.

Na kraju rada data su zaključna razmatranja u vezi sagledavanja trenutnog stanja turizma, značaja turizma, strategije razvoja turizma i mjera koje bi trebalo poduzeti u cilju što uspješnijeg razvoja turizma u Republici Srpskoj.

Cilj i svrha rada

- Ukazivanje na neiskorištene potencijale i resurse, koji mogu unaprijediti turističku potrošnju i dati značajan doprinos ukupnom ekonomskom razvoju;

- Objektivna procjena dostignutog nivoa razvoja turizma u Republici Srpskoj;
- Davanje značaja kreiranju održivog, kvalitetnog i raznovrsnog turističkog proizvoda koji će omogućiti rast prihoda i rast broja turista, a time i stvaranje novih radnih mjesta i povećanje životnog standarda;
- Koristeći nove trendove u turizmu „vraćanje starom“ i „zdrav život“ dati značaj bogatoj tradiciji, kulturi i prirodnim bogatstvima Republike Srpske, čime bi se poboljšao život stanovništva na selu i spriječila erozija sela;
- Ukazivanje da se samo kroz izradu i implementaciju strateškog dokumenta mogu očekivati rezultati u smislu: podizanja konkurentnosti, povećanja deviznog priliva, rasta domaćeg turističkog prometa, povećanja zaposlenosti, zaštite resursa, poboljšanja kvaliteta života, razvoja pozitivnog imidža zemlje.

Metode istraživanja

Istraživanje je bazirano na primjeni opštih metodoloških načela koja se koriste u ekonomskim istraživanjima. Relevantni podaci prikupljeni su i analizirani sledećim metodama:

- Komparativni metod je neizbežan metod da bi se došlo do određenih zaključaka. Nakon prikupljanja podataka utvrđene su identičnosti, sličnosti i razlike među pojedinim pojavama,
- Statistički metod je korišten za brojučano iznošenje podataka relevantnih za dokazivanje hipoteze,
- Istorijski metod,
- Deduktivno i induktivno izvođenje zaključaka se prožima kroz čitav rad,
- Analizirani sadržaj je u zaključivanju sintetisan,
- Metoda posmatranja, a u okviru nje metoda deskripcije i sređivanja, odnosno teorijske obrade empirijskih podataka,
- Uzimajući u obzir društveni cilj rada korišćen je i kritički metod.

1. REPUBLIKA SRPSKA KAO TURISTIČKA DESTINACIJA

1.1. Republika Srpska - osnovni podaci

Republika Srpska je proglašena 09. 01. 1992. godine, a kao državni entitet verifikovana je Dejtonskim mirovnim sporazumom 21.11.1995. godine i potpisivanjem mira u Parizu, kojim je završen rat u Bosni i Hercegovini.

Republika Srpska je danas parlamentarna republika sa ograničenim međunarodnim subjektivitetom. Stoga ona neke svoje interese ostvaruje posredstvom zajedničkih organa vlasti na nivou Bosne i Hercegovine, kao međunarodno priznate države.

1.2. Geografski položaj i prostorne karakteristike

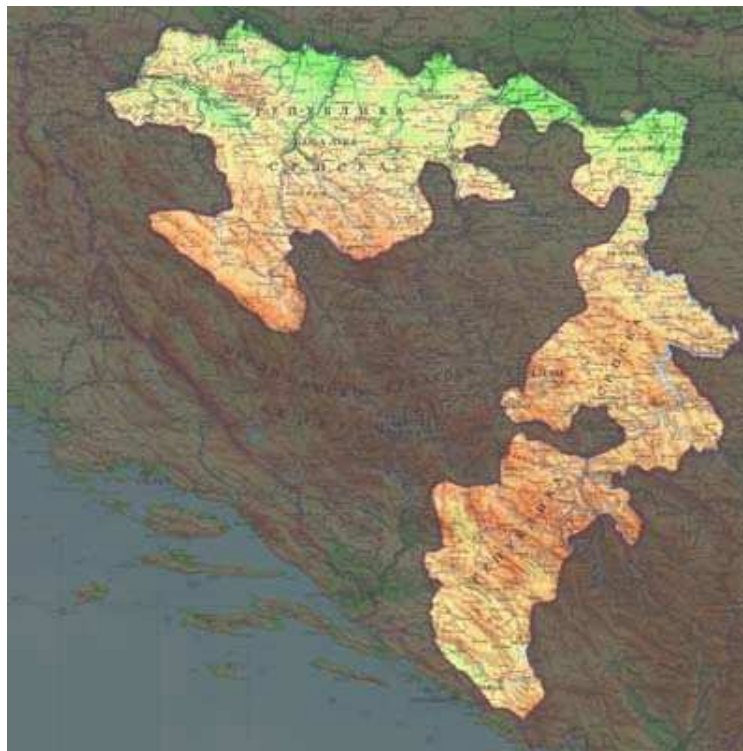
Teritorija Republike Srpske zauzima površinu 25.053 km². Zahvata sjeverni i istočni dio Bosne i Hercegovine. Republika Srpska je smještena na kontaktu dviju velikih, prirodno - geografskih i društveno - ekonomskih regionalnih cjelina - panonske i mediteranske. U saobraćajno - geografskom smislu ovakav njen položaj ima poseban značaj, jer je presjecaju vitalne komunikacione veze.

Republika Srpska je pretežno planinska zemlja, iako zahvata tri mikro-reljefne cjeline: planinsku, panonsku i jadransku. Najveće prostranstvo u reljefu zauzima planinska oblast. Planinski prostor je karakterističan po vrlo izraženom reljefu, sa dubokim riječnim dolinama. Sjeverni dijelovi Republike Srpske zahvataju Panonska oblast (obod Panonske nizije). Tipični nizijski krajevi su Lijeve polje, Šamačka Posavina i Semberija. Treću mikro-reljefnu cjelinu čini Jadranska oblast, kojoj svojim dijelom pripada dio Hercegovine.

Klima u Republici Srpskoj ima kontinentalna obilježja. Ipak, pojedini dijelovi pokazuju vidne razlike. One su posljedica uticaja velikih morfoloških cjelina: sa sjevera Panonskog basena, sa juga Jadranskog basena, te položaja u planinsko-kotlinskoj oblasti. Sjeverni dio pripada umjereno kontinentalnom pojasu. Ljeta su topla, a zime umjereno hladne, sa prosječnom godišnjom temperaturom iznad 10⁰ C. Padavine su uglavnom ravnomjerno raspoređene. Količina padavina po pravilu opada idući od zapada (1500mm) prema istoku (700 mm) zbog uticaja zapadnih vazdušnih strujanja. Prostrani planinski masivi imaju planinsku klimu čije su odlike svježja i kratka ljeta, a duge i hladne zime. Snježne padavine su obilne i dugo se zadržavaju, a visina padavina je iznad 1200 mm. Brežuljkasta područja i kotline imaju nešto blažu klimu. Južni dio Republike Srpske, Hercegovina, ima izmjenjenu varijantu jadranske klime.

Ljeta su vrlo topla, a zime blage. Prosječna godišnja temperatura se kreće od 11-14⁰ C.

Teritorija Republike Srpske se odlikuje kompleksnom hidro-geološkom sredinom. Njene rijeke pripadaju Crnomorskom i Jadranskom slivu. Svojim značajem ističu se rijeka Drina, te rijeka Sava koja predstavlja važnu saobraćajnu arteriju, zatim rijeke Una i Vrbas, značajne za razvoj turizma. Poseban značaj ima Trebišnjica - rijeka ponornica na samom jugu Republike Srpske u Istočnoj Hercegovini.

Republika Srpska

Tople i mineralne vode su veliko, ali još uvijek nedovoljno proučeno i neiskorišćeno nacionalno bogatstvo. Poznate banje su: Mlječanica, Slatina, Srpske Toplice, Laktaši, Banja Vrućica, Kulaši, Dvorovi, Višegradska banja.

Na području Republike Srpske postoje značajna rudna bogatstva: rudnik željezne rude „Ljubija“ kod Prijedora, rudnik boksita „Milići“, olova i cinka „Srebrenica“, rudnici lignita „Stanari“ kod Doboja i Gacko, rudnici mrkog uglja „Miljevina“ i „Ugljevik“.

Pod poljoprivrednim površinama u Republici Srpskoj nalazi se 1.240.628 ha, od kojih je 70,9% obradivo, 26,3% čine pašnjaci, a ostalo su ribnjaci i trstenici.

Šume su ogromno bogatstvo Republike Srpske i pokrivaju 1.015.042 ha, odnosno 40% teritorije.

Industrija je slabo razvijena. Po industrijskoj zaposlenosti prednjači Banja Luka, zatim slijede Prijedor, Gradiška, Doboj, Zvornik i Trebinje.

Uslužne djelatnosti (saobraćaj, trgovina i turizam) imaju veliku važnost za cjelokupni privredni razvoj. Postoji velika potreba za modernizaciju saobraćajnica (željezničkih i drumskih).

Prirodna bogatstva daju ogromne šanse za razvoj turizma što bi Republika Srpska trebala znati u budućnosti dobro iskoristiti i ovu veoma značajnu privrednu granu podići na znatno viši nivo. Samim tim bi se podigao životni standard te poboljšao kvalitet života na ovim prostorima, a stanovništvo zadržalo na ruralnom prostoru.

1.3. Demografska obilježja Republike Srpske

Demografske analize u Republici Srpskoj su manjkave nedostatkom najnovijeg popisa stanovništva (poslednji popis 1991. godine). Zbog toga se prikaz demografskih prilika zasniva na osnovu procjena. Treba napomenuti da se u periodu 1992-1995. godine usljed ratnih zbivanja mijenjao broj stanovnika.

Procjenjuje su da Republika Srpska ima oko 1.400.000 stanovnika. Gustina naseljenosti je 58 stanovnika/km² i svrstava se u red rijetko naseljenih teritorija. Koncentracija stanovništva i naselja usmjerena je prema nižim prostorima i uz riječne doline, dok su brdsko planinska, područja veoma rijetko naseljena. Planinski i kraški prostori predstavljaju emigracione zone iz kojih se stanovništvo stalno iseljavalo, u pravcu razvijenih urbanih centara. Najmanju gustinu naseljenosti ima Hercegovačka regija sa svega 20 stanovnika/km².

Republika Srpska ima izuzetno nisku stopu prirodnog priraštaja. U periodu od 2007-2010. godine iznosila je -2,3%.²

U Republici Srpskoj nema zvanične podjele na urbana i ruralna područja. Ukoliko bi se primijenio kriterij da se ruralnim područjima smatraju sredine sa manje od 150 st/km², onda se može reći da je preko 91% teritorije ruralno ili da 75% stanovnika živi u ruralnim područjima. Međutim, ako se za kriterij podjele uzme da se u ruralnim područjima smatraju sredine sa manje od 100 st/km², onda se može reći da je preko 80% teritorije ruralno ili da 53% stanovnika živi u ruralnim sredinama.

² Republički zavod za statistiku, Demografska statistika, drugo izmijenjeno izdanje

2. TURISTIČKI POTENCIJALI REPUBLIKE SRPSKE

Očuvana životna sredina je najjači i najvažniji potencijal Republike Srpske. Dovoljna je činjenica da se na tako malom prostoru koji zauzima Republika Srpska nalaze dva nacionalna parka: „Kozara“ i „Sutjeska“ i četiri prirodna rezervata: „Perućica“, „Lom“, „Janj“ i „Bardača“.

Bogatstvo biljnog i životinjskog svijeta, ljepota dubokih riječnih dolina, visokih planina, pećina, planinskih jezera, rijeka bogatih ribom, planinskih livada i pašnjaka stalan je izazov za naučnike, botaničare, zoologe, hidrologe, turizmologe i druge. U tom bogatstvu prirode rasuto je mnoštvo sela, kojima ukoliko se hitno ne preduzmu mjere revitalizacije, prijeti odumiranje.

Turizam baziran na prirodnim vrijednostima bez obzira koliko su one kvalitetne, neće dati onakve efekte kakve će dati zajedno sa antropogenim faktorima.

Geografski položaj Republike Srpske je prostor na kojem su se vjekovima sukobljavali i međusobno prožimali uticaji istoka i zapada. Različiti etnički, nacionalni i religiozni sastav stanovništva i njihova tradicija usloveli su nastajanje vrlo raznovrsnog fonda kulturno-istorijskih spomenika, naselja, gradova, arheoloških nalazišta, kulturnih i umjetničkih vrijednosti.

Prirodni i antropogeni potencijali Republike Srpske mogu se osmišljeno valorizovati putem različitih oblika turizma: banjskog, planinskog, eko, lovnog, ribolovnog, avanturističkog, seoskog, vjerskog, manifestacionog i drugih.

2.1. Banjski turizam

Republika Srpska ima ogromne potencijale za razvoj banjskog turizma. Na relativno maloj teritoriji koju zauzima Republika Srpska ima devet banja sa izuzetno kvalitetnim termalnim, termomineralnim i mineralnim vodama.

➤ *Banja Vrućica*

Banja Vrućica je smještena u dolini rijeke Usore, tri kilometra daleko od Teslića, pored magistralnog puta Banja Luka - Doboj.

Za ljekovitost termo-mineralnih izvora Banje Vrućice znali su i rimski osvajači o čemu svjedoče pronađeni metalni novčići, koje su Rimljani ostavljali kao kult darivanja izvora za izlječenje. Prva naučna istraživanja i analize banjske vode rađena su za vrijeme Austro-ugarske, a prvi smještajni kapaciteti izgrađeni su u XIX vijeku.

Danas je Banja Vrućica najopremljeniji centar u Republici Srpskoj. Raspolaže sa četiri hotela: „Kardijal“, „Posavina“, „Srbija“ i „Hercegovina“, sa ukupnim smještajnim kapacitetom od 1000 ležajeva. Najveći i najznačajniji je hotel „Kardijal“. To je hotel A kategorije koji, zahvaljujući svojim kapacitetima- kongresnoj sali (350 sjedišta) i desetak manji sala (20-100 sjedišta) omogućava i razvoj kongresnog turizma.

Osnovna vrijednost banje je ljekovito svojstvo termomineralnih izvora, pa je i osnovna funkcija zdravstvena. Ljekovite vode Banje Vrućice pomažu pri liječenju: kardiovaskularnih, reumatskih i neuroloških oboljenja.

Međutim, banja ima i širok spektar rekreativnih sadržaja kao što su: bazeni za plivanje, kuglane, stoni tenis, bilijar, teretana, podvodna masaža, sauna i dr.

Osim toga, banja se nalazi u prelijepom prirodnom ambijentu: kompleks četinarskih šuma- Hajdučke vode, skijaški tereni planine Borje, mnogobrojni planinski potoci, sa većim brojem vodopada, tri pećine (Rastuša, Žiraja, Očauška), raznovrsna flora i fauna.

Manifestacioni turizam je sastavni dio dopunske turističke ponude Banje Vrućice.

➤ *Banja Slatina*

Banja Slatina je udaljena od Banja Luke 13 km. Slatinske ljekovite vode i blata korišćene su još u Austro-ugarskom periodu, kada je započeta gradnja

smještajnih kapaciteta. Najstariji objekat izgrađen u banjском kompleksu je „Vrelo“ i smješten je na centralnom mjestu u parku.

Osnovna vrijednost banje je u ljekovitom svojstvu termomineralnih voda čija temperatura iznosi 42⁰ C. Voda pomaže u liječenju reumatskih bolesti, neuralgije, te oboljenja srca i krvotoka.

Okolina banje je prekrivena šumovitim terenima sa širokim izborom mogućnosti izleta, dok se u samom sklopu banje nalaze uređeni sportski tereni, što daje mogućnost bavljenja rekreacijom.

U pogledu smještajnih kapaciteta najznačajniji su: „Zavod za rehabilitaciju“ sa 105 ležajeva, hotel Slatina sa 23 dvokrevetne sobe i 3 apartmana, zatim paviljoni sa 75 ležaja i oko 500 kreveta u privatnom smještaju.

➤ *Banja Dvorovi*

Banja Dvorovi se nalazi 6 km daleko od Bijeljine, na magistralnom putu, kojim se ostvaruje komunikacija sa Srbijom.

Termomineralni izvori u Dvorovima otkriveni se 1956. godine prilikom traženja nafte u Semberiji.

Ljekovita voda se koristi u vidu kupanja u kadama i bazenima, u vidu pijenja, zatim u vidu inhalacije i podvodne tuš masaže. Voda pomaže liječenju reumatskih bolesti i organa za varenje.

Posjetiocima su na raspolaganju četiri bazena od kojih je jedan olimpijski, a u okviru banje se nalaze sportski tereni.

U blizini banje su rijeke Drina i Sava, kao i nekoliko jezera, što predstavlja poseban ugođaj za turiste i nudi mogućnosti za lov, ribolov i avanturistički turizam.

U sklopu banjskog kompleksa Dvorovi posjetiocima se nudi smještaj u hotelu „Stefan“. Hotel je B kategorije i raspolaže sa 52 dvokrevetne sobe i 50 ležajeva u rehabilitacionom dijelu hotela.

➤ *Banja Mlječanica*

Banja Mlječanica smještena je u prelijepom prirodnom ambijentu na sjeverozapadnim obroncima planine Kozare, pored magistralnog puta Prijedor-Kozarska Dubica. Premda se za ljekovitost vode Banje Mlječanice zna od davnina, prve hemijske analize uradili su bečki hemičari od 1886-1889. godine.

Banja Mlječanica je koncipirana kao savremena specijalistička ustanova za fizikalnu terapiju i rehabilitaciju. Gostima je na raspolaganju kompletno stručno osoblje koje čine fizijatri, fizioterapeuti i drugi medicinski radnici.

Tiho i mirno okruženje pruža posjetiocima izvrsnu priliku za odmor, a travnati tereni daju mogućnost za bavljenje rekreativnim sportovima. Okolna mjesta su bogata kulturno istorijskim spomenicima kao što su: memorijalni kompleksi „Gradina“ i „Mrakovica“, te manastir „Moštanica“.

Hotelski kompleks raspolaže sa 95 ležajeva, prostorijama za dnevni boravak, restoranom i amfiteatrom. Pored hotela se nalazi 15 bungalova, sa 45 ležaja, koji daju specifičan izgled banjskom kompleksu.

➤ *Banja Lješljani*

Na zapadnim obroncima Kozare, u dolini rijeke Strižine smještena je Banja Lješljani.

Pouzvano se zna da lokalno stanovništvo, još od starih vremena, koristi banjsku vodu za poboljšanje zdravlja. Naučno je dokazano pomaže liječenju raznih bolesti: reumatska oboljenja, kožna oboljenja, bolesti respiratornih puteva, neurološka oboljenja, ginekološka oboljenja.

Iako ima, prije svega zdravstvenu funkciju, banja ima sve naglašeniju turističku i rekreativnu funkciju. Planina Kozara i rijeke Una i Sana omogućuju razvoj različitih oblika turizma u prirodi.

U toku je izgradnja 26 bungalova koji će u značajnoj mjeri poboljšati kvalitet usluga Banje Lješljani.

➤ *Banja Laktaši*

Banja Laktaši nalazi se u centru istoimene opštine. To je jedna od najstarijih banja u BiH. Postoje pisani tragovi koji su laktaške izvore zvali „Sveta vodica“. Vezano za Banju Laktaši postojalo je vjerovanje da posjetioci banje ostavljaju dijelove odjeće po granama drveća vjerujući da tim činom ostavljaju bolest iza sebe.

Savremeni razvoj banje započet je 1930. godine. Osnovna funkcija banje je zdravstvena, a dopunska izletničko rekreativna.

Banjski objekti su u okviru hotela San, koji raspolaže sa 200 ležajeva. Banja nudi usluge masaže, saune, kinezi terapiju, elektro i parafinske terapije, tople kupke. Shodno fizičko-hemijskim karakteristikama banjska voda se koristi kod bolesti srca i krvotoka, te smanjenja krvnog pritiska.

➤ *Banja Kulaši*

Banja Kulaši je udaljena od Prnjavora 14 km, u dolini rijeke Ukrine.

Tradicija liječenja izrazito ljekovitom vodom ove banje je duga. U Evropi postoje samo tri izvora ovakve vode, a u svijetu sedam. Voda u banji ima temperaturu od 27⁰ C i bakteriološki je potpuno sterilna. Banjska voda dala je visoke rezultate u liječenju kožnih bolesti, bolesti bubrega i organa za varenje. Pored medicinskog dijela, Banja Kulaši ima niz sportsko-rekreativnih sadržaja. U sklopu kompleksa nalazi se sportski centar sa terenima za mali fudbal, košarku, odbojku i odbojku na pijesku, te dva bazena sa ljekovitom vodom.

Hotel u banjskom kompleksu je renoviran i ima kapacitet od 112 ležaja.

Pored banje protiče rijeka Ukrina pogodna za kupanje i sportski ribolov. Banja je okružena bogatim lovištima divljači.

➤ *Banja Guber*

Banja Guber nalazi se u istočnom dijelu Republike Srpske, kraj Srebrenice. Banja Guber nosi ime još iz Turske vladavine. Naime, turski vojnici oboljeli od gube liječili su se vodom ove Banje.

U sklopu banje ima 48 izvora, a najpoznatiji su: Crni Guber, Očna voda, Sinusna voda, Voda ljepotica. Banjska voda sadrži dvovalentno željezo i kao takva je jedinstvena u Evropi, te predstavlja centar za liječenje anemije. Voda se koristi u vidu kupanja. Pijenje vode se obavlja samo pod kontrolom stručnog lica, uz obavezno korišćenje slamki. Pored vode koristi se i mineralno blato.

Banjski kompleks ima uređene terene za rekreativne i sportske programe. Zahvaljujući prirodnim bogatstvima koja se nalaze u blizini: jezero

Perućac, rijeke Drina i Jadra, rezervat Sušica, posjetiocima se otvara mogućnost bavljenja lovom i ribolovom.

Osamdesetih godina izgrađeni su veliki i savremeni smještajni kapaciteti, koji su tokom posljednjeg rata devastirani. Trenutno se radi obnova hotela, čime će banja postati jedan od vodećih nosilaca turizma ovog kraja.

➤ *Vilina Vlas*

Banja Vilina Vlas je smještena 5 km daleko od Višegrada. Ime je dobila po endemskoj vrsti paprati koja raste jedino u ovom kraju, na izvorima ljekovite termalne vode. Ljekovite vode izbijaju na površinu sa dubine od 180m i imaju temperaturu od 31-34⁰C. U termalnim vodama ima radona koji podmlađuje i usporava starenje, smanjuje bol, podiže opštu otpornost organizma i povoljno djeluje na kožne i alergijske bolesti.

Vilina Vlas je rehabilitacioni centar, sa modernim i dobro opremljenim hotelom u okviru kojeg se nalazi poseban medicinski dio. Hotel raspolaže sa 160 ležaja. Nadomak hotela se nalaze luksuzno opremljeni bungalovi.

Posebna dragocijenost banje je Mehmed-pašino kupatilo tzv. Stara banja. Sagradio ga je Mehmed-paša Sokolović 1575. godine, u tradicionalnom turskom stilu, a i danas je u funkciji.

Na Drini ćuprija

Okolina banje je borova šuma. Šetnje obroncima Tare, krstarenje Drinom od višegradskog mosta do Žepe, obilazak manastira Dobrun, vožnja obnovljenom prugom Mokra Gora - Mećavnik, rodna kuća Ive Andrića su samo neke od izazova kojima je teško odoljeti.

2.2. Planinski turizam

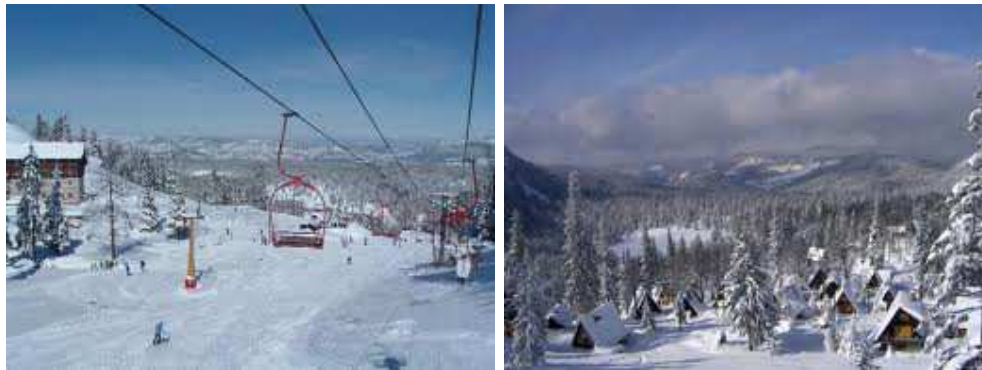
Republika Srpska raspolaže ogromnim potencijalima za razvoj planinskog turizma. Konfiguracija terena, obilje snijega, pogodna klima, staze za alpske discipline, kao i blage planine čine Republiku Srpsku veoma primamljivom turističkom destinacijom tokom zimskog perioda. Isto tako nepregledni šumski kompleksi, bogata flora i fauna, dobro očuvana priroda čine podlogu za razvoj više vidova turizma tokom cijele godine.

➤ Jahorina

Najpoznatija turistička destinacija u Republici Srpskoj je planina Jahorina, koja je bila mjesto olimpijskog takmičenja 14. zimskih Olimpijskih igara 1984. godine.

Jahorina je smještena jugo-istočno od Sarajeva. Od Pala je udaljena 12 km. Najviši vrh je Ogorjelica (1.916 m/nv). Snježni pokrivač na Jahorini se zadržava u prosjeku oko 180 dana u godini. Uz alpsko skijanje, skijaško trčanje, sankanje, klizanje, noćno skijanje, „Olimpijska ljepotica“ pruža i druge oblike rekreativnog turizma kao što su paraglajding, planinarenje i biciklizam.

Raspolaže sa 25 km uređenih staza za skijanje sa žičarama i ski-liftovima kapaciteta 10.000 skijaša na sat.

Od smještajnih objekata u ponudi su vikend naselja, pansioni, apartmani i veliki broj hotela. Ukupan kapacitet smještajnih jedinica se kreće oko 4.000 ležajeva.

Najznačajniji je hotel Bistrica, koji je udaljen od skijaških staza svega 150 m. Hotel raspolaže sa 152 sobe i 8 apartmana, restoranom, kongresnom dvoranom, bazenom, modernim fitnes klubom, kuglanom, ambulantom.

Hotel Kristal je izgrađen 2001. godine po savremenim evropskim standardima. Ima 60 ležajeva u luksuzno opremljenim sobama i apartmanima. Pogodan je za smještaj i organizaciju seminara, prezentacija kongresa tokom cijele godine.

Pored samih žičara nalaze se hoteli Košuta (180 ležajeva) i Rajska dolina (220 ležajeva).

➤ Kozara

Kozara je smještena u sjevero-zapadnom dijelu Republike Srpske. Odlikuju je prostrani šumski kompleksi, proplanci i pašnjaci, planinski potoci, te očuvana tradicija folklora i običaja.

U centralnom dijelu planinskog masiva Kozare nalazi se nacionalni park „Kozara“, koji zahvata površinu od 3.494 ha, od čega je 97,5% teritorije pod šumom.

U svrhu razvoja zimskih sportova na platou Mrakovica uređeno je 600m skijaških staza i izgrađen ski lift. Sem toga Kozara sa svojim prirodnim i sačuvanim bogatstvima pruža mogućnosti za sportsko-rekreativne aktivnosti, izlete u ekološki zdrava područja, foto lov, lov izvan zaštićenog područja.

Mrakovica predstavlja i memorijalnu zonu izgrađenu 1972. godine u znak sjećanja na borce poginule u Drugom svjetskom ratu.

Smještaj je moguć u hotelu Monument, koji je nedavno obnovljen i obogaćen kongresnim dvoranama, što omogućuje razvoj kongresnog i manifestacionog turizma na ovom području.

➤ *Zelengora, Maglić i Volujak*

Zelengora (2.014m), Maglić (2.386m) i Volujak (2.337) se nalaze na jugo-istočnom dijelu Republike Srpske.

Maglić, najviši vrh u BiH

Na području ovih planina nalazi se Nacionalni park Sutjeska, koji obuhvata 1.219 ha netaknute prirode uključujući i prirodni rezervat „Perućica“.

Nacionalni park Sutjeska satkan je od dubokih riječnih dolina, visokih planina, planinskih goleti, ledničkih jezera, četinarskih čuma, planinskih livada i pašnjaka. Specifičnost ovog prostora je veliki broj različitih vrsta ptica, preko

150. Bogatstvo biljnog i životinjskog svijeta stalan su izazov za mnoge naučnike i ljubitelje prirode.

U području Nacionalnog parka nalaze se jezera: Orlovačko, Crno i Bijelo jezero, Donje i Gornje bare, Štirinsko jezero, Kotlaničko jezero i Borilovačko jezero.

Zelengora

Turističku posebnost Nacionalnog parka Sutjeska predstavljaju katuni – kolibe u kojima tokom ljetnih mjeseci borave stočari.

Ovo područje ima bogatu istoriju o čemu svjedoče spomenici na Tjentištu podignuti u čast palim borcima u bitci na Sutjesci, u Drugom svjetskom ratu.

Turističku ponudu Nacionalnog parka Sutjeska upotpunjuju razne manifestacije poput: pohod na „Jezera Zelengore“, „Vidovdanski pohod na Maglić“, Dani Evroparka, *reli „Sutjeska“ i dr.*

➤ *Romanija*

Romanija se nalazi istočno od Sarajeva. Graniči sa Jahorinom na jugu i Ozrenom na sjeveru.

Odlikuje se prostranim šumskim kompleksom, platoima, te brojnim pećinama koje su smještene u njenim strmim obroncima, od kojih su najpoznatije Orlovača i Novakova pećina.

Pećina Orlovača je jedna od najvećih i najljepših pećina u BiH. Pored bogatstva koje je stvarala priroda u pećini su pronađeni arheološki ostaci kao što su fragmenti keramike iz mezolita i pečene cigle iz Rimskog doba.

Pećina Orlovača

Romanija je idealno područje za lovni turizam. Privlačna je za ljubitelje prirode kojima su na raspolaganju brojne planinske staze.

➤ *Javor*

Planina Javor je smještena u istočnom dijelu Republike Srpske. Raspolaže ogromnim šumskim bogatstvom: stogodišnje bukve, jele, bor, javor, smreke i primjerci rijetke i čuvene Pančićeve omorike.

Ski-centar Igrište je dobio naziv po istoimenom najvišem vrhu (1.406m). Izgrađen je 1984. godine kao pomoćni centar za Olimpijske igre u Sarajevu. Ukupna dužina skijaških staza je 9 km i raspolaže sa 3 ski-lifta.

➤ *Kneževo*

Kneževo je smješteno na šumovitoj visoravni planine Vlašić, između kanjona rijeka Vrbanje i Vrbasa. Raspolaže velikim prirodnim potencijalima kao što se stoljetne šume, rijeke, kanjoni i pašnjaci. Zbog pojačane jonizacije i čistog vazduha ovo područje nazivaju vazdušnom banjom. Kneževo pruža uslove za rekreaciju, lov i ribolov.

2.3. Seoski turizam

Sela različitog tipa, fizionomije, funkcionalnosti, različitih kulturnih obilježja, naseljena različitim etničkim skupinama, u različitim klimatskim područjima samo su neke od prednosti razvoja ovog turizma.

Kroz istorijsko-geografske procese, u prostoru Republike Srpske, razvila se gusta mreža seoskih naselja. U fizionomiji razlikujemo sela nizijskog tipa (panonski tip), kao što su u Posavini i Semberiji, sela razbijenog tipa u brdsko-planinskoj oblasti Republike Srpske, sela hercegovačkog tipa koja u svojoj osnovi imaju fizionomiju mediteranskog tipa.

Mnoga naselja u brdsko-planinskim područjima ali i u nizinama, sve do danas, sačuvala su izvorna obilježja, što ih u turističkom pogledu čini vrijednijim. Za razliku od njih, mnoga seoska naselja, posebno prigradska, izgubila su izvorna obilježja pa time i turistički značaj.

Od ukupno 2.625 naseljenih mjesta, koliko ih ima Republika Srpska, 45 su gradskog, a 2.580 seoskog tipa. Mnoga od njih pružaju realnu šansu razvoju seoskog turizma. U tom smislu treba istaći potencijale Kozare, Vlačića, Manjače, Ozrena, Jahorine, Romanije, Zelengore, Maglića. Boravak u prirodi, na pomenutim planinama, pruža široke mogućnosti upražnjavanja različitih potreba (šetnja, rekreacija, poljoprivredni radovi, planinarenje, lov, ribolov i sl.).

Nemjerljiv potencijal Rogatičkog kraja je selo Borike gdje se nalazi jedina sačuvana ergela za uzgoj arapskih i bosansko-brdskih konja. Ova ergela omogućuje posjetiocima da isprobaju svoje jahačke sposobnosti kao i vožnju fijakerom.

Izuzetan, ali neiskorišten potencijal ima Kalinovik. Na području opštine izvire jedna od najljepših rijeka u BiH, Neretva. Prvih 40 km toka ove brze planinske rijeke protiče teritorijom same opštine. Osim Neretve opštinu krase 12 jezera uokvirenih predivnim planinskim masivima i preko 150 pećina.

Treba naglasiti da u Republici Srpskoj postoji i nekoliko veoma lijepih etno sela, od kojih je najkompleksnije Etno selo „Stanišić“, sa raznovrsnim sadržajem.

Etno selo «Stanišić» kod Bijeljine

Seosko stanovništvo u Republici Srpskoj se bavi zemljoradnjom i stočarstvom. Proizvodnja vina, duvana, meda, sira ima karakteristike domaćeg (brendiranog) proizvoda. Veliki broj endemičnih biljaka, omogućava proizvodnju čuvenog hercegovačkog meda, koji iza sebe ima stogodišnju tradiciju. Takođe tu je i tradicionalna kuhinja zdrave hrane sa prepoznatljivim lokalnim specijalitetima.

Ovakav ambijent omogućava stranom i domaćem gostu da se bavi lovom i ribolovom, da sa domaćinom učestvuje u seoskim radovima (kao vid aktivnog odmora), što je danas trend u modernom svijetu.

Razvoj seoskog turizma u mnogome se zasniva na bogatstvu i raznovrsnosti duhovnog i materijalnog stvaralaštva, gdje do izražaja dolaze regionalne karakteristike. Na seoskim manifestacijama i priredbama, širom Republike Srpske, mnoga kulturno-umjetnička društva prezentuju srpski folklor, pjesmu, rukotvorine i slično. Od brojnih manifestacija koje se održavaju u selima Republike Srpske treba izdvojiti: Grmečku koridu, Kočićev zbor u Zmijanju, Nevesinjsku olimpijadu (Bratački lug), Dani kosidbe na Balkani, Dani jagoda u Slatini itd.

Posebno treba istaći gostoprimstvo koje je isto tako veoma važna karika za razvoj seoskog turizma u Republici Srpskoj. Neposrednost i tradicionalno

srdačan prijem, predstavlja jedan od važnih preduslova za razvoj ove vrste turizma.

2.4. Manifestacioni turizam

Manifestacije u Republici Srpskoj imaju dugu i raznovrsnu tradiciju što je rezultat različitih običaja, vjerovanja, navika, te različitih načina privređivanja. S obzirom na bogato kulturno istorijsko naslijeđe posebno treba istaknuti manifestacije u sferi duhovnog stvaralaštva. Autentičan ambijent, provod i rasonoda i prijatna atmosfera su efekti koje gosti ponesu sa manifestacija. Pozitivni utisci podsticajno djeluju na povećanje broja dolazaka stranih turista.

Manifestacije u Republici Srpskoj, koje su poprimile međunarodni karakter i postale značajan turistički proizvod su:

„Kozarski etno“ prikazuje kozarskog čovjeka, kako se nekada živjelo na Kozari i Potkozarju kroz prezentaciju tradicionalnih običaja, kulture i domaće kuhinje. Manifestacija je obojena autentičnim etno zvukom kroz Festival izvornih pjesama i sviranja u kojem učestvuju grupe sa kozarskog područja kao i gosti iz regiona i Evrope. Kozarski etno svake godine ima određenu temu i svake godine predstavlja različite seoske aktivnosti koje su se u potkozarskim selima izvodile u kući ili polju. U skladu sa temom manifestacije organizuju se performansi, izložbe, prezentacije i drugi kulturni i turistički sadržaji. Običaji kao što su kosidba, žetva, prerada tekstila, spravljanje domaćih specijaliteta, svatovi, slave, babine i drugi, privlače veliku pažnju posjetilaca koji imaju priliku da se upoznaju sa tradicionalnim aktivnostima ali i da u njima učestvuju.

„Ljeto na Vrbasu“ u Banja Luci je najstarija turističko-zabavna i sportska manifestacija koja se u kontinuitetu (izuzev ratnih godina) održava od

1953. godine. Počela je kao „Karneval na Vrbasu“. Sadržaj manifestacije je: sportovi na vodi (rafting, kajak-kanu, ronilaštvo i skokovi sa gradskog mosta), sportovi na obalama Vrbasa (fudbal i rukomet na pjesku, basket), te kulturno-zabavni program.

„**Grmečka korida**“. Ova manifestacija se održava 2. avgusta (na Ilindan). Svake godine okupi nekoliko hiljada domaćih i stranih posjetilaca. Za gledaoce najatraktivniji dio programa predstavlja borba bikova.

„**Kočićevo zbor**“ je tradicionalna manifestacija posvećena književniku Petru Kočiću. Održava se na Zmijanju, kod Stričića. U okviru Kočićevo zbor održava se manifestacija „Kočiću u čast“ ispred rodne kuće Petra Kočića, uz učešće velikog broja pjesnika iz Republike Srpske i Srbije. U prostorijama Osnovne škole „Petar Kočić“ organizuju se izložbe narodnih rukotvorina i likovna kolonija.

„**Nevesinjska olimpijada**“ je sportsko-kulturna manifestacija, sa tradicijom dužom od sto godina. Održava se u Bratačkom lugu, kod Nevesinja. Korijeni Nevesinjske olimpijade datiraju od vremena velikog ustanka srpskog naroda u Hercegovini, poznatog pod nazivom Nevesinjska puška. U okviru olimpijade, najveći interes posjetilaca privlače konjske trke. Osim konjskih trka u sklopu olimpijade organizuju se i razna druga takmičenja kao sto su bacanje kamena, skok u dalj, hodanje u vreći, te i novije sportske discipline: atletika, mali fudbal, šah i druge. Preko deset hiljada posjetilaca svake godine dođe iz raznih mjesta Republike Srpske, Srbije i Crne Gore na ovu tradicionalnu smotru.

„**Demofest**“ je najveći takmičarski pop-rock festival demo bendova na prostoru Balkana. Ovaj popularni muzički događaj održava se od 2008. godine u Banja Luci. Na festivalu osim mladih neafirmisanih bendova koji nastupaju u takmičarskom dijelu, iz godine u godinu brojnu publiku zabavljaju i svjetske

muzičke zvijezde. Neki od poznatih izvođača koji su do sada nastupali na ovom festivalu su: Kosheen, Kiril, Stereo MC's Live, Fun Lovin Criminals, Asian Dub Foundation.

Među značajnijim manifestacijama su: „Sajam knjige“, „Međunarodni sajam automobila“, „Međunarodni sajam lova, ribolova, turizma i ugostiteljstva“, „Međunarodni poljoprivredni sajam“, „Međunarodni sajam građevinarstva“.

2.5. Vjerski turizam

Posjete vjerskim objektima i učešće na vjerskim manifestacijama čine osnov razvoja vjerskog turizma u Republici Srpskoj. Brojni vjerski objekti srpskog pravoslavnog naroda, posebno manastiri, od kojih neki datiraju iz srednjeg vijeka, te crkve i objekti ostalih koncesija predstavljaju raznovrsno i veliko kulturno-istorijsko bogatstvo koje se tek počinje intenzivnije turistički valorizovati.

Manastiri i crkve u Republici Srpskoj

➤ *Manastir Tvrdoš*

Manastir Tvrdoš nalazi se nedaleko od Trebinja. Zapisi kaluđera Marka Trebinjca iz 1509. godine svjedoče da je manastir sagrađen početkom XVI vijeka. Postoje dokazi da je 1510. godine freske uradio dubrovački slikar Vicko Lovrov. Prvobitne freske su razorene ali se njihovi ostaci još uvijek nalaze ispod maltera nove crkve.

Manastir Tvrdoš je više puta razaran od raznih osvajača. Poslije razaranja od strane Mlečana 1694. godine, tvrdoški monasi su prenijeli najznačajnije dragocjenosti u Herceg Novi gdje se i danas nalaze.

Posebnu vrijednost manastiru daju: Oktoih Marka Trebinjca iz 1509. godine, maketa manastira Tvrdoš iz 1615. godine, Tvrdoške dveri iz 1683. godine, Krst Svetog Save iz 1219. godine i dr.

Manastir Tvrdoš

Manastir je, danas, obnovljen. U sklopu manastira su manastirski vrtovi, vinogradi, voćnjaci i podrumi najkvalitetnijeg hercegovačkog vina i rakije.

➤ *Manastir Dobrun*

Manastir Dobrun se nalazi između Vardišta i Višegrada na rijeci Rzav. Osnovan je 1393. godine, ali su ga Turci već deset godina kasnije oskrnavili. Obnovili su ga despot Stefan Lazarević i kneginja Milica. Crkva je temeljno restaurirana 1884. godine, ali je u drugom svjetskom ratu razorena.

Najveću vrijednost ovog manastira predstavljaju freske, a među njima su najznačajniji istorijski portreti i slika Sv. Petra prizrenskog.

Sem vjernika, ovaj manastir je zbog svoje prošlosti veoma interesantan istoričarima.

➤ *Manastir Zavala*

Manastir Zavala se nalazi na obodu Popovog polja, 40km udaljen od Trbinja. Manastir je sagrađen u stijeni, na čijem vrhu se nalazi presličasti zvonik.

Prema narodnom predanju manastir je zadužbina kralja Dragutina. U pisanim izvorima prvi put se pominje 1514. godine. U manastiru je u XVII vijeku živio čuveni živopisac Gregorije Mitrofanović, koji je živopisao manastir Hilandar na Svetoj Gori. Manastir ima freske od neprocjenjive vrijednosti. Manastir je oštećen u ratu 1992-1995. godine. U toku je restauracija koju finansira Zavod za zaštitu spomenika Republike Srpske.

➤ *Manastir Dobrićevo*

Manastir se nalazi u selu Orah, nedaleko od Bileće. Postoji predanje da je manastir podigao car Konstantin na putu iz Rima za Carigrad.

Prema manastirskom pečatu očuvanom u dva primjerka pouzdano se zna da je manastir postojao u XIII vijeku. Građen je u tipičnom hercegovačkom stilu sa zvonikom na preslicu i sa tri zvona. Manastir ima veoma vrijedan ikonostas iz 1745. godine.

Zbog izuzetne kulturne i istorijske vrijednosti Manastir Dobrićevo predstavlja poznatiju turističku destinaciju Hercegovine. Na duhovni praznik Sv. Trojice ovu bogomolju posjeti više stotina ljudi Hercegovine i šire.

➤ *Manastir Lovnica*

Manastir Lovnica udaljen je od Šekovića 2 km. Prema predanju manastir je zadužbina kralja Dragutina. Prvi pisani podaci o ovom manastiru su iz 1577. godine.

Ikona Bogorodice, koja se nalazi u ovom manastiru, se smatra jednom od najljepših ikona majke božije na području srpske crkve.

Manastir je poznat po živopisu kojim je oslikana manastirska crkva. To je ujedno najočuvaniji živopis u BiH.

Manastir Lovnica

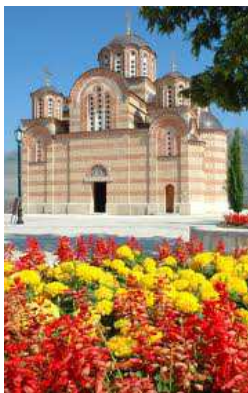
Izvor rijeke Lovnice

Manastir Lovnica je smješten u predivnom ambijentu, na izvoru rijeke Lovnice. U neposrednoj blizini nalazi se restoran u etno stilu, što ga čini turistički vrijednijim.

➤ *Hercegovačka Gračanica*

Hercegovačka Gračanica je manastir čija je manastirska crkva predstavlja vjernu kopiju crkve Gračanice sa Kosova, zadužbine kralja Milutina.

Sagrađena je 2000. godine na brdu Crkvina iznad Trebinja, sa željom da se izvrši testament trebinjskog pjesnika Jovana Dučića. Njegovi posmrtni ostaci pereneseni su iz SAD i sahranjeni u kripti manastirske crkve.

Motivi koji ukrašavaju pod crkve preuzeti su iz tzv. Prizrenskog patosa koji je krasio pod zadužbine Dušana Silnog, Svetih Arhangela kod Prizrena.

Manastirski kompleks čine crkva Presvete Bogorodice sa zvonikom, vladčin dvor, biblioteka, amfiteatar, galerija, salon za bankete, česma i ljetna bašta.

Hram se može vidjeti sa svake tačke u Trebinju i velika je turistička vrijednost ovog kraja.

➤ *Manastir Čajniče*

Najstariji zapis o staroj Čajničkoj crkvi potiče iz 1492. godine i to u rukopisnoj knjizi Prolog u kojoj je dat i kratak opis života svetaca. Hram je više puta rušen i obnavljan. 1820. godine u hramu je počela da radi škola za srpsku djecu. Nova crkva sagrađena je 1946. godine.

Čudotvorna ikona

Manastirska crkva

Stara crkva

Posebna vrijednost manastira je čudotvorna ikona Svete Bogorodice, koja privlači vjernike i turiste iz svih krajeva svijeta.

➤ *Manastir Gomionica*

Manastir Gomionica smješten je na obroncima planine Manjače, 42 km daleko od Banja Luke. Prvi pisani tragovi o manastiru su iz 1540. godine, kada se u turskom defteru pominje pod imenom Zalužje. Za vrijeme turskog perioda manastir je nekoliko puta pretrpio razaranja. Polovinom XIX vijeka manastir je obnovljen, a i osnovana je manastirska škola, koju je pohađao poznati srpski pisac Petar Kočić.

U Manastiru Gomionica je sačuvana najbogatija kolekcija ikona u području Banjalučke eparhije, kao što su: Bogorodica sa Hristom, prorok Solomon, te ikona Jovana Krstitelja. Gomionica čuva i izuzetno vrijedne zbirke rukopisa iz XIV i XV vijeka i mnoštvo ruskih crkvenih knjiga.

Zahvaljujući istorijskim, duhovnim i kulturnim vrijednostima, a i lijepom krajoliku u kojem je smješten, ovaj manastir je jedan od najposjećenijih u zapadnom dijelu Republike Srpske.

2.6. Eko-turizam

Eko-turizam u Republici Srpskoj ima izrazito povoljne mogućnosti razvoja. Prirodnu osnovu eko-turizma čine zaštićena područja prirode, kao što su: nacionalni parkovi, rezervati prirode, šumski rezervati, lovni rezervati, te znatan broj biljnih i životinjskih vrsta koje su označene kao prirodne vrijednosti. Pored zaštićenih područja veliki značaj u razvoju eko-turizma imaju prirodna i očuvana bogatstva Krajine, Posavine sa Ozrenom, Romanijsko-podrinjskog kraja i Hercegovine.

Uz nacionalne parkove (Sutjesku i Kozaru) kao posebne turističke potencijale, naročito za razvoj eko-turizma, treba izdvojiti četiri prirodna rezervata u Republici Srpskoj, a to su: Perućica, Lom, Janj i Bardača.

➤ Perućica

Perućica je najveća sačuvana prašuma u Evropi. Nalazi se u istočnom dijelu nacionalnog parka Sutjeska. Obuhvata površinu od 1.234 ha. 1952. godine Perućica je proglašena strogo zaštićenim rezervatom.

Šume bukve, jele, crnog graba i smrče su jedinstvene u Evropi, ne samo po drvnjoj masi nego po ljepoti i izgledu. Visina pojedinih stabala dostiže visinu preko 50m. O bogatstvu biljnog svijeta Perućice svjedoči i to, da je registrovano preko 170 vrsta drveća i grmlja i preko 1.000 vrsta zeljastog bilja.

Od bogate faune turističku i foto-lovnu vrijednost imaju: divokoza, srna, medvjed, suri orao, orao krstaš, jastreb i mnoge druge.

U srcu prašume, izneđu kanjona rijeka Perućice, Sutjeske i Suhe, sa visine od 70 metara stropoštava se vodopad Skakavac.

Perućica-vodopad Skakavac

➤ *Lom*

Prašumski rezervat Lom osnovan je 1956. godine. Nalazi se u zapadnom dijelu Republike Srpske u masivu planine Klekovače, odnosno na grebenu Lom planine. Zauzima površinu od 297,8 ha od čega je 55,8 ha strogi rezervat divljine.

Vegetaciju lomske prašume uglavnom čini zajednica bukve-jele-smrče. Visina pojedinih stabala bukve prelazi 40m, a prečnik stabla 1,30m.

Reljef prašume čine krečnjaci. Ima nekoliko jama među kojima je najpoznatija Snježnica, u kojoj se snijeg zadržava tokom cijele godine.

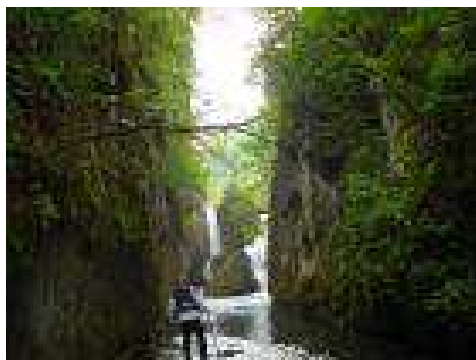

Prašuma Lom

➤ *Janj*

Prašuma Janj se nalazi u jugo-istočnom dijelu opštine Šipovo, oko 20 km udaljena od centra grada. Površina prašumskog rezervata iznosi 295 ha, od čega je strogo zabranjeno područje 57,2 ha. Prirodnim rezervatom Janj je proglašen 1954. godine.

Dominantne šumske zajednice čine bukva, jela i smrča, te bijeli bor čija stabla dostižu visinu od 40 m, sa prečnikom stabla od 150 cm.

Rijeka Janj i njen kanjon, predstavljaju zaštićeni prirodni rezervat Republike Srpske. Dolinske strane su strme od 150-200 m i dižu se direktno iz riječnog korita.

Prašuma Janj i rijeka Janj oduvijek su privlačili ljubitelje prirode, ali i biologe i druge naučne radnike.

➤ *Bardača*

Bardača je neprocjenjivo bogatstvo Republike Srpske. To je prirodni rezervat koji obuhvata 11 jezera. Nalazi se na prostoru između desne obale Save i lijeve obale rijeke Vrbas. Obuhvata površinu od 667 ha, od čega 657 ha obuhvataju ribnjaci, 10 ha močvare.

Bardača je uvrštena na listu močvarnih područja od međunarodnog značaja 2. februara 2007. godine na Svjetskom danu močvara.

Ova prirodna močvara je značajno stanište brojnih biljnih i životinjskih vrsta. Na području Bardače registrovano je 178 vrsta ptica. Najpoznatije su: čaplja, ždral, galeb, roda, labud, divlja patka i dr.

Bardača je bogata ribljim fondom. Šaran, štika, som, klen, grgeč i druge vrste ribe privlače ribolovce iz regije i inostranstva.

Očuvana priroda ključni je faktor razvoja turizma na Bardači. Prednjače eko, lovni i ribolovni turizam. Lov na pernatu divljač doveo je inostrane lovce prvenstveno Italijane, Austrijance i Mađare.

Na Bardači se sve češće odvijaju razne manifestacije, a razvijeni su izletnički, sportski, gastro i drugi oblici turizma.

2.7. Lovni i ribolovni turizam

Lovni turizam ima dugu i bogatu tradiciju i Republici Srpskoj. Zasniva se na bogatoj fauni i velikim lovnim površinama. U Republici Srpskoj ima 87 lovišta i mnoga od njih su opremljena za lov i prihvata domaćih i stranih turista. Ukupna površina lovišta iznosi 2.450.000 ha.

Sjeverni dio Republike Srpske je prirodno stanište niske divljači: fazan, jarebica, prepelica, zec, lisica i dr., dok je u planinskim djelovima zastupljena divljač trofejne vrijednosti: mrki medvjed, vuk, divlja svinja...

Ribolovni turizam je vrlo zastupljen oblik turizma u Republici Srpskoj. U brojnim rijekama, potocima, prirodnim i vještačkim jezerima žive različite vrste

ribe. Gornji tokovi rijeka Vrbasa, Une, Sane, Vrbanje, Bosne, Neretve i Drine imaju hladnu vodu, bogatu kiseonikom i stanište su potočne pastrmke. Srednji i donji tokovi bogati su: klenom, mladicom, štukom, mrenom i drugom bijelom ribom. Specifičnost donjeg toka Trebišnjice predstavlja jegulja i trebinjska gaovica.

U jezerima: Bardači, Drenovi, Balkani, Bočcu, Bilećkom jezeru i drugim žive različite vrste ribe poput: amura, klena, tostolobika, deverike i za sportske ribolovce posebno interesantni kapitalni primjerci soma i šarana.

2.8. Avanturistički turizam

Najznačajniji predjeli sa razvijenom ponudom avanturističkog turizma su tokovi rijeka Tare i Vrbasa koje omogućavaju splavarenje, paraglajding, alpinizam, rafting, kanjoning, biciklizam i druge oblike avanturizma.

U maju 2009. godine na Tari i Vrbasu održano je Svjetsko prvenstvo u raftingu na kojem je učestvovalo 35 zemalja svijeta.

Rijeka Tara ima jedan od najljepših kanjona u Evropi, sa najvećom dubinom od 1.300 m. Njenu ljepotu upotpunjuju karakteristična zeleno-plava boja i pjenušavi slapovi. Kroz Republiku Srpsku, Tara protiče dužinom od 20 km.

U cilju smještaja turista opština Foča raspolaže sa desetak namjenskih kampova - oko 800 ležaja na lokacijama rijeke Drine, Tare i Bastasima koji rade sezonski.

Kanjon Vrbasa

Vrbaš pruža velike mogućnosti za razvoj svih oblika turizma u prirodi. Zbog svog kanjona, brzaka i bukova jedna je od najpogodnijih rijeka za kajak na brzim vodama. Desna pritoka Vrbasa, Švrakava, sa svojim 300m dugim kanjonom idealno je mjesto za kanjoning (ekstremno savladavanje kanjona), skakanje sa litica stijena i penjanje uz stijene.

2.9. Turizam gradova

Turizam gradova u Republici Srpskoj u prvi plan stavlja Banja Luku i Trebinje. Ovi gradovi svojim prirodnim, istorijskim i kulturnim sadržajima oduvijek su privlačili domaće i strane turiste.

Ostali centri imaju simboličan značaj u obimu turističkog prometa.

➤ *Banja Luka*

Banja Luka je najveći grad Republike Srpske. Ključni faktori razvoja turizma u Banja Luci su: povoljan saobraćajno-geografski položaj, bogata kulturna i istorijska baština, razvijena infra i suprastruktura. Osim toga, Banja Luka je najrazvijeniji univerzitetski, kulturni, sportski, medicinski i privredni centar. Banja Luku nazivaju „gradom zelenila“ zbog velikog broja parkova, aleja i drvoreda. Rijeka Vrbas koja protiče kroz centar grada daje posebnu ambijentalnu vrijednost.

Banja Luka-panorama

Tvrđava Kastel

Istorija grada je duga i burna. Arheološka istraživanja i istorijski nalazi kazuju da tvrđava Kastel leži na ostacima rimskog Kastruma, mada su istraživanjem pronađeni tragovi naseljenosti i iz ranijih perioda. Istorijski pečat u Banja Luci ostavila je turska, austrugarska i njemačka okupacija, pa je grad bogat nizom kulturno-istorijskih spomenika.

Objekti turističkog značaja su: spomenik NOB-u posvećen ustanku naroda u Krajini podignut na Banj brdu, spomenik književniku Petru Kočiću, hram Hrista Spasitelja, spomenik posvećen banu Milosavljeviću, za čije vladavine su izgrađene najljepše građevine u Banja Luci: Banski dvor, Narodno pozorište, Muzej i Sokolski dom.

Značajan segment turističke ponude su manifestacije: tradicionalne, kulturne, obrazovne, sportske, dječije, zabavne, kulturne i dr, te sajmovi turizma, hrane, pića, poljoprivrede i sl.

Usluge smještaja pružaju hoteli u centru grada i više motela u gradu i van grada.

➤ *Trebinje*

Trebinje je smješteno u Trebinjskom polju, na jugo-istočnom dijelu Republike Srpske. I u ovom gradu vidljivi su tragovi rimskog vremena, turskih osvajača i Austro-ugarske imperije.

Trebinje je, danas, grad sa velikom srpskom duhovnosti, širokim gostoprimstvom i bogatom kulturnom baštinom.

Turističke vrijednosti Trebinja čine: brojne crkve i manastiri, najveća ponornica u Evropi - rijeka Trebišnjica, krečnjačke pećine (Pavlovića i Vilina pećina) koje nose svoja predanja, ljekovito bilje tipično za kraška polja i planinu Leotar, Goričko jezero koje je od grada udaljeno 3 km, tradicionalne i ostale vrste manifestacija.

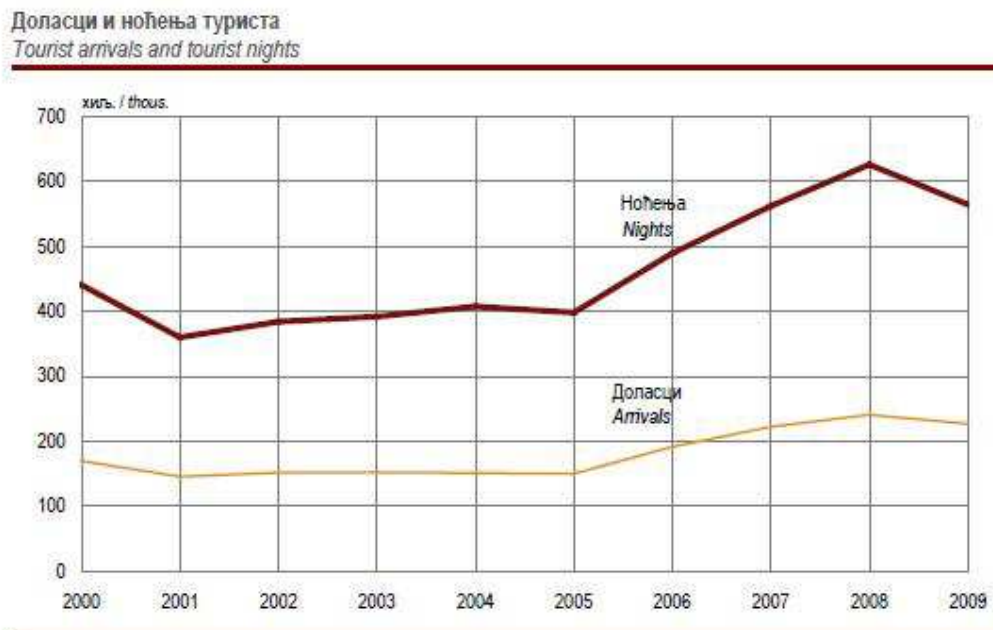
Turističkom značaju Trebinja doprinose: Stari grad kao najveće graditeljsko nasljeđe, Klobuk - srednjovjekovni grad udaljen od centra 3 km, Mičevac - srednjovjekovna tvrđava (1435-1466. god), Staro Slano - srednjovjekovna tvrđava 12 km udaljena od centra Trebinja, Popovića most na Trebišnjici sagrađen 1570. godine i niz objekata novije istorije.

Ali iznad svega treba naglasiti gostoljubivost Trebinjaca, njihovu želju da pokažu svoje znamenitosti i ugoste izuzetnim specijalitetima hercegovačke kuhinje: sirom u mijehu, steljom, cicvarom, pršutom i kvalitetnim hercegovačkom medom.

3. STANJE TURISTIČKE PRIVREDE U REPUBLICI SRPSKOJ

3.1. Statistički pregled broja turista

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku Republike Srpske može se vidjeti da se broj turista u Republici Srpskoj od 2005. godine povećava (ako se izuzme 2009. godina, kao godina početka ekonomske krize).

Dolasci i noćenja turista, Izvor Republički zavod za statistiku Republike Srpske

Najviše prenoćišta ostvari se u gradovima, što se u turističkoj statistici tretira kao gradski turizam. Međutim, u suštini i ne radi se o turističkoj tražnji, već najčešće o poslovnim putovanjima.

Stvarna turistička potražnja u Republici Srpskoj odnosi se na banjski i planinski turizam, dva vodeća oblika turizma u RS.

U strukturi turista primat imaju domaći turisti u odnosu na strane. Najveći broj stranih turista dolazi iz susjednih zemalja.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Ukupno	143 133	151 838	152 441	151 280	150 526	191 934	222 729	241 145	226 957	236286
Domaći Turisti	94 416	98 794	102 201	97 741	95 547	118 997	132 057	139 961	133 047	141201
Strani turisti	51 717	53 044	50 240	53 539	54 979	72 937	90 672	101 184	93 910	95085

Dolasci turista, Izvor: Statistički godišnjak za 2011. godinu

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Ukupno	359 890	384 187	391 995	407 749	397 976	289 441	561 995	625 842	564091	577802
Domaći Turisti	250 641	265 594	270 888	270 679	275 461	322 129	356 557	388 739	355 481	370879
Strani turisti	109 249	118 593	121 107	137 070	122 515	167 312	205 438	237 103	208 610	206923

Noćenja turista, Izvor: Statistički godišnjak za 2011. godinu

Mjereno brojem turističkih noćenja po stanovniku Republika Srpska zaostaje za turizmom Evrope 15 puta.

Navedeni statistički podaci nisu egzaktni, te ne mogu biti sigurni pokazatelji, iz razloga što još uvijek nije uspostavljeno tačno evidentiranje, s jedne strane, a s druge strane što postoji „sivi dio“ turističkog djelovanja.

3.2. Analiza smještajnih kapaciteta

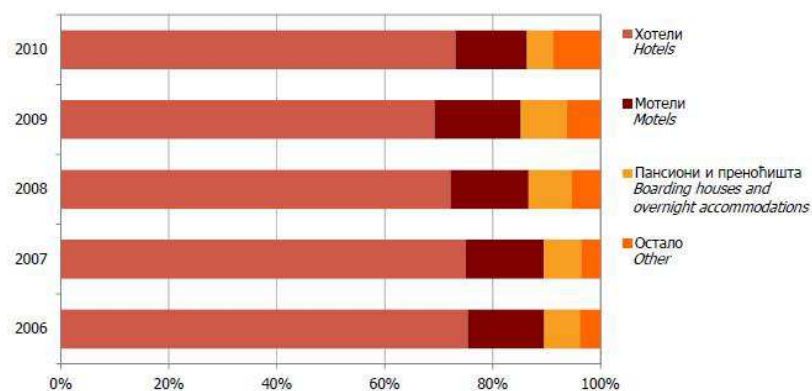
Prema Statističkom godišnjaku za 2011. godinu u Republici Srpskoj u 2010. godini bilo je ukupno 192 objekata za smještaj, od čega:

hotela 70 – smještajni kapacitet 5.648 ležaja

motela 64 – smještajni kapacitet 1.643 ležaja

pansioni i prenoćišta 30 – smještajni kapacitet 683 ležaja

ostalo 28 – smještajni kapacitet 1.013 ležaja

Графикон 9. Доласци туриста по врсти објеката за смјештај
Graph 9. Tourist arrivals by the type of facilities for accommodation

Izvor: Statistički bilten, Republički zavod za statistiku Republike Srpske, 2011. god

Najveći broj smještajnih kapaciteta nalazi se u Banja Luci, Istočnom Sarajevu, Bijeljini i Tesliću. Velik broj opština uopšte nema smještajnih kapaciteta.

Nizak nivo usluga u hotelskoj i ugostiteljskoj privredi, te niska stopa iskorišćenosti kapaciteta predstavlja glavni problem turističke ponude Republike Srpske.

Veliki hoteli građeni prije rata su većinom devastirani i nalaze se u lošem stanju. Dominantno učešće imaju hoteli treće i druge kategorije, sa tri odnosno dvije zvjezdice. U porastu je broj manjih hotela i motela. U Republici Srpskoj ne postoji lanac hotela visoke kategorije tipa Holidej, Hilton i sl, što implicira nezainteresovanost velikih investitora za ove prostore.

U Republici Srpskoj evidentiran je i nedostatak kampova, kao jednog od osnovnih vidova smještaja za specifične grupe turista. Najveće učešće u ovoj vrsti smještaja ima opština Foča. Evidentirani kampovi rade sezonski, od aprila do septembra.

Na osnovu raspoloživih podataka, prijava i uplata boravišne takse, na teritoriji Republike Srpske oko 630 domaćinstava pruža usluge privatnog smještaja i to na području Jahorine, Kneževa, Šipova i Nevesinja. Ukupan broj ležaja je oko 4 200. Problem je što objekti nisu kategorisani, što otežava plasman na turističkom tržištu.

3.3. Analiza standarda u turističkoj djelatnosti u Republici Srpskoj

Standardizacija predstavlja opšti pristup i opšte načelo u turističkoj ponudi u modernom turizmu, kada turistima standardi najčešće predstavljaju osnovno opredjeljenje za putovanje, znajući šta ih na tom putovanju očekuje.

Mali je broj turističkih subjekata u Republici Srpskoj koji prate evropske standarde, pa čak i domaće standarde propisane zakonima i pravilnicima, što ima nesagledive negativne efekte na turističku ponudu i ukupan turistički imidž Republike Srpske.

Činjenica je, da je Vlada Republike Srpske donijela jedan broj propisa koji regulišu ovu oblast, ali je njihova primjena na terenu slaba. Situacija bi se mogla popraviti adekvatnom kontrolom primjene propisa.

3.4. Kadrovi u turističkoj djelatnosti

Ljudi su ključni faktor uspjeha u turizmu. Ukupno zadovoljstvo gostiju zavisi o kvalitetu usluge koju im pružaju turistički radnici, a uspjeh u poslovanju zavisi o tom kako se tim poslovanjem upravlja.

Kadrovima u ugostiteljskoj i turističkoj djelatnosti Republike Srpske nije posvećena odgovarajuća pažnja. Premda nema statističkih podataka o stručnoj spremi zaposlenih u turizmu na osnovu parcijalnih podataka smatra se da trećinu zaposlenih čini kvalifikovana radna snaga. Veoma je malo učešće zaposlenih sa odgovarajućom visokom i višom školom, svega 10-15%.

Kadrove iz oblasti turizma i ugostiteljstva obrazuje 16 srednjih i 1 visoka škola (podaci se odnose na javne ustanove).

Učešće zaposlenih u turizmu i ugostiteljstvu je svega 5,5 % od ukupnog broja zaposlenih u Republici Srpskoj (2010. godine).

Postoji fluktuacija u broju zaposlenih u toku godine jer se dio radne snage angažuje samo u vrijeme turističke sezone za pojedine vidove turizma i određene poslove.

U Republici Srpskoj veoma malo se ulaže na:

- edukaciju lokalnog stanovništva o značaju i mogućnostima privređivanja u turizmu,
- edukaciju zaposlenih u okviru turističkih organizacija,
- obuku za različite profile turističkih radnika (poslovna komunikacija u turizmu, prihvrat gostiju, organizacija i smještaj gostiju)
- obuku za izradu turističkih projekata i investicionih kataloga domaćim i stranim investitorima.

Generalno gledano nedostaju operativna i stručna, te menadžerska znanja.

3.5. Saobraćajni sektor

Oblast saobraćaja u Republici Srpskoj institucionalno pripada Ministarstvu saobraćaja i veza, koje vrši upravne i druge poslove koji se odnose na saobraćaj, što ukazuje na potrebu koordinacije ovog sektora sa sektorom turizma.

Drumski saobraćaj igra presudnu ulogu u povezivanju Republike Srpske sa regionalnim i širim okruženjem. Zahvaljujući geografskom položaju preko teritorije Republike Srpske prolazi nekoliko putnih pravaca označenih kao E-putevi (Evropska mreža međunarodnih puteva). Međutim, velik dio magistralnih i regionalnih puteva je u lošem stanju i jedva zadovoljavaju osnovne standarde. Auto-puteva u Republici Srpskoj još nema, izuzev na dionici Banja Luka-Mahovljani, kao i dijelu puta u izgradnji Banja Luka-Gradiška-Okučani. U pripremnoj fazi je i izgradnja autoputa Banja Luka-Doboj.

Republika Srpska ima jedan aerodrom u Mahovljanima, kod Banja Luke. Broj letova i promet putnika nemaju značajan udio u obimu saobraćajnog prometa. Prostornim planom do 2015. godine predviđena je izgradnja aerodroma na Sokocu i Trebinju.

Riječni saobraćaj je orijentisan na rijeku Savu, koja je prirodna granica između Hrvatske i Republike Srpske. Uslijed ratnih sukoba riječni saobraćaj je gotovo u potpunosti prekinut. Nedostaje ukupna infrastruktura, koju podrazumijeva riječni saobraćaj i nije realno očekivati da će vodeni saobraćaj u narednih 10 godina imati značajnijeg udjela u razvoju turizma.

Željeznički saobraćaj je na niskom nivou, kako u pogledu infrastrukture, tako i u pogledu prostorne razvijenosti. Trenutno se u Republici Srpskoj polaže dosta na revitalizaciju uskotračnih pruga, što bi moglo dati značajan doprinos razvoju turizma.

Jedan od problema je i nepostojanje saobraćajnih linija do prirodnih i kulturnih znamenitosti. Osim toga na velikom broju saobraćajnica nije postavljena turistička signalizacija. Nedostaju turističke mape sa ucrtanim pješačkim, planinskim ili biciklističkim stazama.

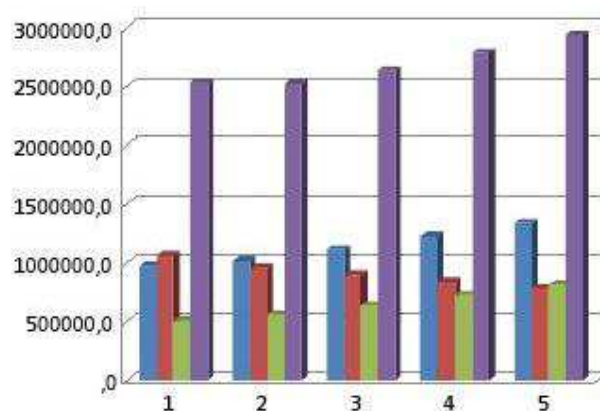
3.6. Analiza promocije i medijske zastupljenosti turističke privrede

Promocija i medijska zastupljenost imaju osnovni zadatak da informišu i podstaknu turističku tražnju na boravak u Republici Srpskoj.

Da bi se turistički proizvod Republike Srpske uspješno plasirao na domaćem i međunarodnom tržištu nosioci turističke privrede na svim nivoima, od opština do republike, posljednjih godina posebnu pažnju posvećuju promocijalnim aktivnostima. I pored toga što su sredstva namijenjena za

promociju turizma veoma mala, učinjeno je mnogo na stvaranju pozitivnog stava kod domaćeg stanovništva o značaju razvoja turizma, u kreiranju imidža Republike Srpske, te o kreiranju predstave o Republici Srpskoj kao području pogodnom i isplativom za investiranje.

Projekcija sredstava potrebnih za rad turističkih organizacija na promociji turizma za period 2009-2013 (u KM) (Izvor: Turistička organizacija Republike Srpske)

- sajmovi
- internet i tv prezentacije na stranim medijskim kućama
- manifestacije, propagandni material
- ukupno

Velik doprinos u pogledu promocije turizma dale su turističke organizacije Republike Srpske, koje shodno Zakonu o turizmu kao osnovni zadatak imaju promociju turističkog područja.

Mediji su nezamjenjiv oblik promocije turističke ponude, potencijala, edukacije i podrške razvoju turizma uopšte. U posljednje vrijeme povećane su aktivnosti na promociji turističkih potencijala u medijima. U domaćim medijima sve češće se mogu vidjeti ili čuti emisije tipa „Turizam plus“ ili „Naše je bolje“, razne reportaže, pojedinačni nastupi, izvještaji sa pres konferencija.

Stani medije se još uvijek značajno ne bave turizmom u Republici Srpskoj. Članci i reportaže o turističkim destinacijama u BiH, objavljeni u uglednim medijima (britanski Guardian, TNT, Daily Telegraph, američki New York Times, Washington Post, La Times) rezultirali su povećan interes tur operatera iz Britanije, Češke, Holandije i drugih zemalja.

Zbog nedostatka finansijskih sredstava nije moguće organizovanje studijskih putovanja za specijalizovane novinare i tur operatere, za kontakte sa međunarodnim kućama koje izdaju turističke vodiče, učešće na

specijalizovanim konferencijama i sajmovima, unapređenje web prezentacije i druge aktivnosti koje zahtijevaju veće troškove.

3.7. Analiza ulaganja u turizam

U Republici Srpskoj, tek 2004. godine počinju se izdvajati izuzetno skromna sredstva iz budžeta za razvoj turizma, nakon čega je uslijedilo niz aktivnosti Ministarstva trgovine i turizma, što je rezultiralo sve većim ulaganjem u tu oblast i sve boljim pozicioniranjem turističkih destinacija. Sva dosadašnja ulaganja u turistički sektor Republike Srpske su ipak minorna.

U cilju usmjeravanja i podsticanja razvoja turizma u budžetu Republike Srpske obezbjeđuju se sredstva za:³

- učešće u finansiranju izrade odgovarajućih prostornih planova za turističko područje, programa razvoja i urbanističkih planova za turistička mjesta u okviru turističkog područja,
- učešće u finansiranju promotivnih aktivnosti turističkog područja u zemlji i inostranstvu,
- učešće u finansiranju izrade projekta zaštite prirode, životne sredine, prirodnih resursa i kulturne baštine turističkog područja,
- podsticanje izrade turističke infrastrukture, sportsko-rekreativnih i drugih pratećih sadržaja javnog karaktera od značaja za unapređenje kvaliteta turističke ponude,
- izradu studija i programa kompletiranja postojeće turističke ponude i intenziviranja njenog korištenja.

Vlada Republike Srpske, na prijedlog Ministarstva trgovine i turizma posebnim planom određuje namjenu, kriterijume i uslove korištenja namjenskih sredstava za razvoj turizma.

Od 2005-2010. godine putem Ministarstva trgovine i turizma za finansiranje različitih projekata iz oblasti turizma i ugostiteljstva, potrošeno je 4.817.716 KM ili 2.463.270 Eura. Po godinama to izgleda ovako:⁴

1.	2005. god.	40 projekata	310.000 KM
2.	2006. god.	63 projekta	805.000 KM
3.	2007. god.	100 projekata	806.000 KM
4.	2008. god.	161 projekat	1.666.976 KM
5.	2009. god.	103 projekta	1.229.740 KM

³ Izvor: Zakon o turizmu Republike Srpske

⁴ Izvor: Ministarstvo trgovine i turizma Republike Srpske, interna akta

U 2010. godini od 2.040.000 KM, preko Ministarstva trgovine i turizma je 1.550.000 KM je realizovano za razvoj različitih oblika turizma, 430.000 KM za izradu Strategije razvoja turizma u Republici Srpskoj za period 2011-2020 god., te za nastavak finansiranja nacionalnih parkova u iznosu 60.000 KM.

U 2011. godini za razvoj turizma, Ministarstvo trgovine i turizma je izdvojilo 2.499.419 KM.⁵

Jedan, ali znatno manji iznos sredstava, obezbjeđuje se i preko Republičke i Opštinskih turističkih organizacija, opština, nevladinog sektora kroz pojedinačne projekte, kao i preko samih pružaoca turističkih usluga.

3.8. Pravni i organizacioni okvir turizma u Republici Srpskoj

U poslijeratnom periodu Vladu Republike Srpske zatekao je niz problema po pitanju pravne regulative, kao što su:

- Naslijeđeni stari propisi,
- Odsustvo regulative ili prenormiranost,
- Nepostojanje tradicije dobre regulatorne prakse,
- Nedovoljno izgrađene institucije na svim nivoima vlasti,
- Postojanje mnogih administrativnih prepreka i propisa koji otežavaju rad malog i srednjeg preduzetništva, koče konkurentnost, slobodan izlazak i ulazak na tržište, ne pružaju efikasnu pravnu zaštitu i koče privredni razvoj.

Vladin projekat „Giljotina propisa“ (2006-2007. god) koji je sufinansiran od strane USAID i WB započet je kako bi se tadašnji propisi preispitali i popravili, odnosno da bi se zastarjele odredbe ukinule ili izmjenile. Ovaj proces rezultirao je smanjenjem operativnih troškova, uklanjanjem administrativnih prepreka za poslovanje i smanjenjem mogućih izvora korupcije.

Ovaj projekat je bio pokretač stvaranja jasnih i predvidivih propisa i u oblasti turizma, te znatno uticao na:

- Uvođenje inovacija s aspekta formiranja ponuda na principima savremene i marketinške koncepcije razvoja,
- Povećanje broja i kvaliteta usluga,
- Ulaganje u infrastrukturu,
- Priključivanje svjetskim trendovima,
- Modernizovanje kapaciteta,
- Unapređenje znanja i vještina svih zaposlenih u ovom sektoru,
- Uključivanje privatnog sektora,

⁵ Izvor: Ministarstvo trgovine i turizma, interna akta

- Uvođenje prioriteta za investiranje, davanje olakšica potencijalnim investitorima, pojednostavljivanje procedure registracije i stvaranje stabilnijeg okruženja,
- Uključivanje antropogenih vrijednosti,
- Formiranje imidža,
- Kvalitetna promocija i dr.

Oblast turizma u Republici Srpskoj direktno ili indirektno je regulisana sa nizom zakona i podzakonskih akata, kao što su:

- Zakon o turizmu (Službeni glasnik Republike Srpske, br: 70/11)
- Zakon o ugostiteljstvu (Službeni glasnik Republike Srpske, br: 15/10)
- Zakon o boravišnoj taksi (Službeni glasnik Republike Srpske, br: 118/05)
- Zakon o javnim skijalištima (Službeni glasnik Republike Srpske, br: 15/10)
- Zakon o banjama (Službeni glasnik Republike Srpske, br: 24/09)
- Pravilnik o uslovima i postupku finansiranja projekata iz oblasti turizma (Službeni glasnik Republike Srpske, br: 36/10)
- Pravilnik o obliku, sadržaju i načinu vođenja registara putničkih agencija (Službeni glasnik Republike Srpske, br: 38/05)
- Pravilnik o načinu pružanja turističko-ugostiteljskih usluga u seoskom domaćinstvu (Službeni glasnik Republike Srpske, br: 13/05).
- Pravilnik o razvrstavanju, minimalnim uslovima i kategorizaciji ugostiteljskih objekata (Službeni glasnik Republike Srpske br: 13/05)
- Strategija razvoja turizma Republike Srpske za period 2011-2020. godine.

Državna institucija koja pokriva oblast turizma na nivou BiH ne postoji. Ministarstvo ekonomskih odnosa i vanjske trgovine BiH ima koordinirajuću ulogu između entitetskih institucija.

Na nivou Republike Srpske institucije nadležne za turizma su:

- Ministarstvo trgovine i turizma

Ministarstvo trgovine i turizma unapređuje zakonski okvir turizma, donosi strategiju i politiku razvoja, donosi sva podzakonska akta iz oblasti turizma, finansijski podstiče razvoj turizma.

- Turistička organizacija Republike Srpske

Turistička organizacija Republike Srpske programira, organizuje i sprovodi turističku informativno propagandnu djelatnost, utvrđuje i realizuje strategiju promocije turizma na domaćem i inostranom tržištu, prati i analizira kretanja na domaćem i inostranom tržištu i organizuje istraživanja turističkog

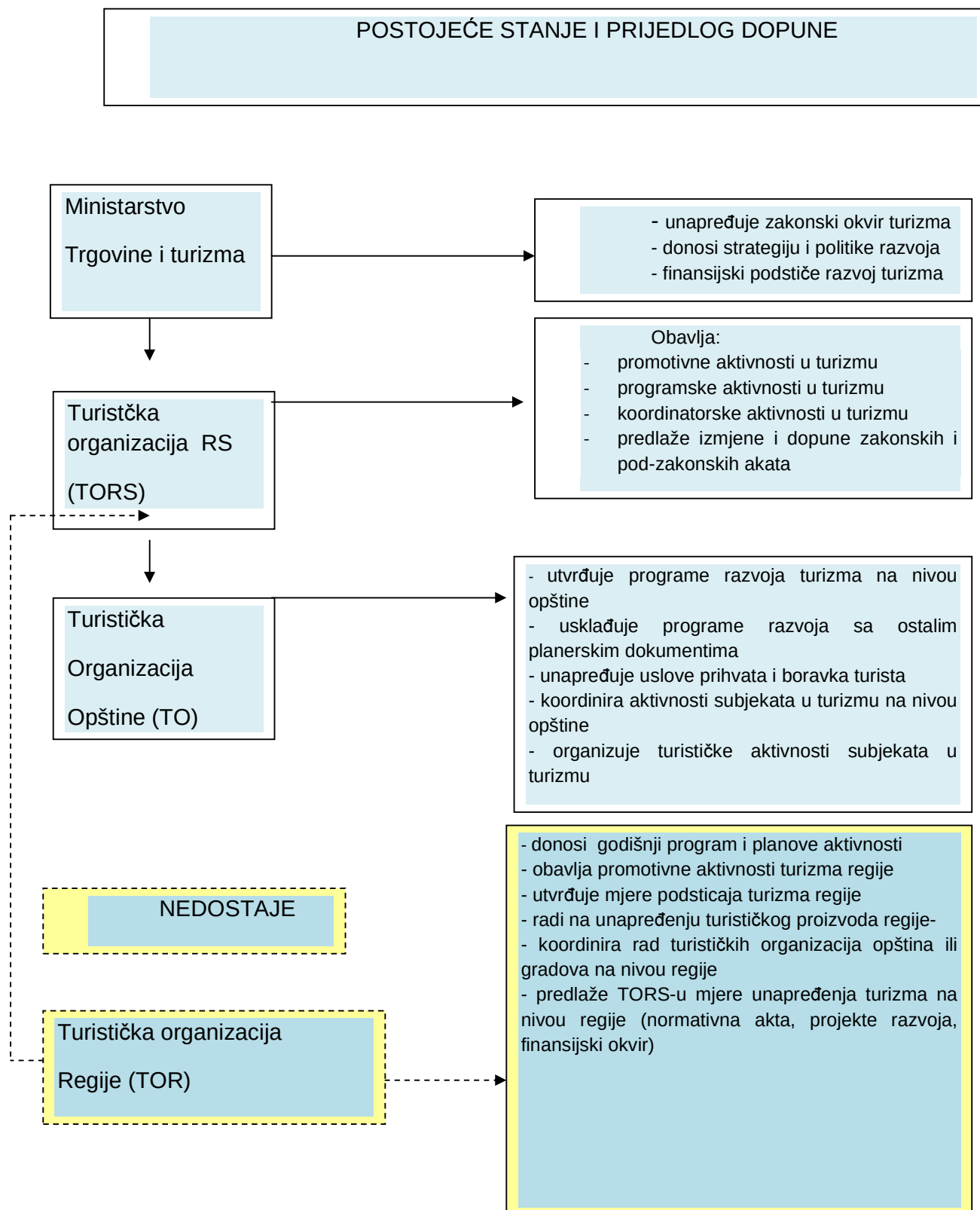
tržišta, formira i razvija jedinstven informacioni sistem, koordinira i objedinjuje promotivne aktivnosti.

- Turističke organizacije na lokalnom nivou

Turističke organizacije na lokalnom nivou vrše promociju i unapređenje izvornih vrijednosti (tradicija, običaji) turističkog područja kojem pripada, sarađuju s pravnim i fizičkim licima koja su neposredno ili posredno uključena u turistički promet, organizuju akcije u cilju očuvanja turističkog prostora, prikupljaju podatke o turističkom prometu na području koje pokrivaju, prave izvještaje o poslovanju itd.

Šema institucionalne organizovanosti turizma u Republici Srpskoj

izvor: opšta akta Ministarstva trgovine i turizma RS

Veoma aktivnu ulogu ima Privredna komora Republike Srpske. Tokom 2007. godine otpočela je intenzivnija saradnja Ministarstva trgovine i turizma sa Privrednom komorom Republike Srpske. Tako je u koordinaciji sa predstavnicima Udruženja trgovine, turizma i ugostiteljstva pri Privrednoj komori RS, definisan Prijedlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o turizmu i Zakona o ugostiteljstvu, Prijedlog Zakona o turističkoj naknadi, te svim pravilnicima proizašlim iz navedenih zakona. Članovi regionalnih komora će, shodno Pravilniku o razvrstavanju, minimalnim uslovima i kategorizaciji ugostiteljskih objekata, takođe biti članovi Komisije za kategorizaciju, gdje će se određivati materijalni uslovi za otpočinjanje obavljanja djelatnosti.

3.9. Saradnja sa međunarodnim organizacijama i nevladinim sektorom

Međunarodne organizacije koje implementiraju programe podrške i pomoći na području BiH, prepoznale su turizam kao razvojnu šansu i jedan broj njih je veoma aktivan u edukativnim programima, promociji, razvoju i pružanju podrške konkretnim projektima iz oblasti turizma.

Ova saradnja je intenzivnija od 2007. godine, od kada je Ministarstvo trgovine i turizma uvelo inicijativu u aktivnom kreiranju politike razvoja turizma i usmjeravanja međunarodnih projekata.

Saradnju u okvirima svoje nadležnosti Ministarstvo trgovine i turizma Republike Srpske u proteklm godinama imalo je sa sledećim međunarodnim organizacijama: USAID (Klaster turizma, Spira Project-Giljotina propisa), RIA (Razvoj banjskog turizma), JICA (Razvoj eko turizma), CARE NWB sa interregionalnim projektom razvoja turizma Drinske regije koji uključuje 4 opštine Republike Srpske i 4 opštine Srbije, te povremeno GTZ-njemačka vladina organizacija, kroz pojedine aktivnosti.

Mnogobrojne nevladine organizacije, udruženja, društva mogu biti velika podrška ukupnom razvoju turizma. U Republici Srpskoj problem se javio kada su ovi subjekti počeli pokretati pojedine projekte i akcije bez učešća Ministarstva za trgovinu i turizam ili turističkih organizacija, što je dovelo do nesinhronizovanosti i parcijalnih djelovanja. Ministarstvo je 2007. godine odredilo prioritete razvoja i smjernice za razvijanje partnerskih odnosa sa nevladinim organizacijama u cilju razvijanja zajedničkih projekata.

3.10. Vodeći oblici turizma u Republici Srpskoj

➤ Banjski turizam

Banjski turizam je jedan od generatora razvoja turizma Republike Srpske. On se zasniva na korišćenju termalnih, termomineralnih i mineralnih voda u svrhu liječenja, rehabilitacije i rekreacije. Najveći obim turističkog prometa u Republici Srpskoj, mjereno brojem noćenja ostvari se u banjama, a trend rasta turističkog prometa je stalan.

<i>Godina</i>	<i>Ukupno</i>	<i>Banjska mjesta</i>
2005	397.976	169.189
2006	489.441	199.245
2007	561.995	220.740
2008	625.842	237.400
2009	564.091	198.080
2010	577.802	223.188

Noćenja turista u banjskim mjestima, Izvor: Statistički godišnjak za 2011. god

Različit je obim prometa u pojedinim banjama. Smještajni kapaciteti u svim banjama izuzev Banje Vrućice su veoma skromni. Strukturu turista u ostalim banjama uglavnom čine pacijenti na rehabilitaciji, a njihov boravak finansira Fond zdravstvenog osiguranja uz niske nadoknade gostiju. Samo Banja Vrućica ima dobro razvijenu infrastrukturu i suprastrukturu, pa je u posljednje vrijeme sve češće centar kongresnog i manifestacionog turizma.

➤ Planinski turizam

Zahvaljujući prirodnim bogatstvima: visokim, srednje visokim i niskim planinama, raznovrsnoj klimi, različitim oblicima biljnih i životinjskih vrsta, specifičnim ekosistemima (prašume), planinski turizam u Republici Srpskoj sve više dobija na značaju. Posljednjih godina sve veći je priliv stranih turista, a njihov boravak je, uglavnom vezan za Jahorinu i zimski dio godine. Po Master

planu (za područje Jahorine za period 2006-2016. god) Jahorina se postavlja na turističku (kongresni turizam) mapu Evrope.

<i>Godina</i>	<i>Domaći</i>	<i>Strani</i>	<i>Ukupno</i>
2005	42.616	39.527	82.143
2006	52.937	57.329	110.266
2007	58.411	65.847	124.257
2008	65.376	69.183	134.559
2009	64.021	56.455	120.476
2010	58.410	46.176	104.586

Noćenja turista u planinskim mjestima, Izvor: Statistički godišnjak za 2011. god

Slaba infrastruktura i slaba prohodnost i dostupnost destinacijama tokom zimskog dijela godine, izuzev Jahorine, Kozare i Zelengore, koče razvoj ovog oblika turizma. Planinski turizam dodatno opterećuje sezonska posjećenost i mali kapaciteti.

➤ *Manifestacioni turizam*

Manifestacioni turizam u Republici Srpskoj ima dugu i raznovrsnu tradiciju. Međutim, treba naglasiti da veliki broj manifestacija još uvijek nemaju predznak turističkih, već se održavaju kao lokalna i regionalna kulturno-istorijska dešavanja. Veoma mali broj manifestacija ima međunarodni karakter.

➤ *Seoski turizam*

Ministarstvo trgovine i turizma stavlja akcenat na razvoj seoskog turizma kao najperspektivnijeg oblika turizma. Iako u Republici Srpskoj postoje realni uslovi za razvoj seoskog turizma, još uvijek je samo riječ o potencijalima i mogućnostima koje tek treba da se turistički valorizuju. Vlada Republike Srpske je od 2007. godine donijela niz mjera u cilju unapređenja turizma na selu, što je već dalo značajne rezultate.

➤ *Avanturistički turizam*

Avanturistički turizam najvećim dijelom je vezan za rijeke Drinu, Taru, Unu i Vrbas.

➤ *Lovno-ribolovni turizam*

Lovno-ribolovni turizam je trenutno orijentisan na domaće goste. Većina infrastrukture nekad veoma posjećenih lovišta, koja su privlačila turiste iz zapadne Evrope, su devastirana tokom rata. Činjenica da je nedavno održano Evropsko prvenstvo u flu fishi-mušičarenje, dokaz je da se strani turisti počinju vraćati ribolovu u Republici Srpskoj.

➤ *Tranzitni turizam*

S obzirom na izuzetan geostrategijski položaj, tranzitni turizam ima velike mogućnosti za razvoj. Kroz razvoj infrastrukture, turističkih informativnih punktova i turističke signalizacije može se očekivati veći broj tranzitnih turista, kao i produženje njihovog boravka u Republici Srpskoj.

➤ *Vjerski turizam*

Pravoslavne crkve i manastiri i crkve brvnare iz 16. vijeka predstavljaju veliko kulturno istorijsko bogatstvo koje se tek počinje intenzivnije turistički valorizovati.

3.11. Ocjena stanja

- Republika Srpska je turistički veoma nerazvijena;
- Udio turizma u BDP Republike Srpske je veoma mali (0,95% u 2010. god)⁶;
- Veoma niska stopa zaposlenih u turizmu i ugostiteljstvu u odnosu na ukupan broj zaposlenih u Republici Srpskoj;
- Republika Srpska nema odgovarajuću kadrovsku strukturu u oblasti turizma;
- Najveći obim turističkog prometa, po osnovu broja noćenja ostvaruju domaći turisti;
- Institucionalni okvir je nepotpun;
- Standardi u turizmu niski;
- Infrastruktura, naročito saobraćajna, ne odgovara savremenim zahtjevima;
- Nedostaju smještajni kapaciteti;
- Nepotpun turistički proizvod, nedostaju dodatni turistički programi;
- Nedovoljno afirmisan i valorizovan potencijal;
- Ulaganja u turizam minorna.

⁶ Statistički godišnjak za 2011. godinu

4. STRATEGIJA RAZVOJA TURIZMA REPUBLIKE SRPSKE

4.1. Strateško planiranje u turizmu

Izrada strategije, potreba je svake regije koja želi planski razvijati turizam na svom području i u skladu s postojećom infrastrukturom i turističkim potencijalima biti konkurentna na tržištu.

Osnova strateškog planiranja sastoji se u donošenju dugoročnog i sveobuhvatnog plana kojim se teži poboljšanju trenutne pozicije ili održavanju postojećeg nivoa razvoja.

Bitni elementi strategije su:

- Situaciona analiza internih i eksternih faktora sredine
- Vizija razvojnih ciljeva
- Formulisanje strategije-strateških ciljeva
- Implementacija, sprovođenje strategije
- Stratejske kontrole

Strateško planiranje u turizmu se razlikuje od uopštenog pristupa strateškom planiranju zbog različitosti turističkog sistema u odnosu na druge sisteme. Specifičnost se ogleda u činjenici da svaka turistička destinacija ima svoje karakteristike: infrastrukturnu razvijenost, prostornu udaljenost destinacije, nivo turističke razvijenosti, ekonomski razvoj, kvalitet života, zaposlenost, investicije i sl. Samo detaljna analiza svake turističke destinacije čini osnovu za formulaciju ciljeva, planova i mjera aktivnosti u procesu strateškog planiranja. Stoga je strateško planiranje u turizmu sveobuhvatan proces kojim se moraju uzeti u obzir sve karakteristike pojedinačnih destinacija.

4.2. SWOT analiza turizma Republike Srpske

SWOT analiza koristi se kao metoda za prepoznavanje i utvrđivanje ključnih faktora razvoja, potencijala za razvoj, te razvojnih ograničenja pojedine turističke destinacije. Na temelju SWOT analize određuju se razvojna vizija, ciljevi, prioriteti, mjere i projekti koji će doprinjeti razvoju pojedine turističke destinacije za koju se izrađuje strategija.

SWOT analiza omogućuje definisanje obilježja koja predstavljaju razvojne snage, odnosno razvojne slabosti pojedine turističke regije. Nadalje, ova analiza pomaže da se uzmu u obzir stanje i trendovi razvoja turizma u

širem okruženju, te da se ukaže na osnovne razvojne mogućnosti, odnosno pretnje koje mogu da se pojave. SWOT analiza izgleda ovako:⁷

Snage

- o vrijedno prirodno bogatstvo
- o raznolikost prirodnih turističkih vrijednosti
- o očuvanost životne sredine
- o bogato kulturno-istorijsko nasljeđe
- o regionalne specifičnosti turističkog proizvoda
- o zdrava hrana i tradicionalna kuhinja
- o relativno veći broj turističkih destinacija
- o blizina emitivnih turističkih centara
- o gostoprimstvo

Slabosti

- o nedostatak svijesti o značaju i mogućnostima turističke privrede
- o dezintegrirana ponuda
- o slaba kadrovska osnova
- o nedovoljno prepoznatljiv turistički proizvod
- o izražena sezonalnost
- o „siva ekonomija“
- o loš imidž države
- o nedovoljna primjena informacionih tehnologija
- o nizak nivo kvaliteta usluga
- o nepotpuna institucionalna organizovanost (nedostaje institucionalna organizovanost na nivou turističke regije)
- o infrastrukturna uređenost na niskom nivou
- o nedostatak hotela visoke kategorije sa većim smještajnim mogućnostima
- o neplanska gradnja
- o nizak nivo ekološke svijesti
- o nečistoća
- o biznis barijere
- o nedovoljna implementacija javnog i privatnog partnerstva

Mogućnosti

- o bogata ponuda u sferi turizma orijentisanog na prirodu (prirodne resurse): banjskog, planinskog, eko, avanturističkog, lovnog, ribolovnog...
- o potpunije vrednovanje kulturno-istorijskih vrijednosti i organizovanja ponuda u sferi vjerskog i manifestacionog turizma

⁷ Strategija razvoja turizma Republike Srpske za period 2011-2020. god

- o razvoj turizma na seoskom gazdinstvu
- o unapređenje turističkog proizvoda u sferi tranzitnog turizma
- o turistička ponuda na regionalnom nivou
- o saradnja na međuregionalnom nivou
- o pristup strukturnim fondovima EU
- o brendiranje turističkog proizvoda
- o privatno-javno partnerstvo
- o nedovoljna implementacija javnog i privatnog partnerstva

Prijetnje

- o turistička konkurencija
- o visok interes za velike turističke destinacije
- o nestabilan geopolitički položaj u okviru evropskog turističkog tržišta
- o nepredvidivi unutrašnji razvojni procesi, naročito politički
- o nizak BDP po glavi stanovnika
- o nerazumijevanje uloge turizma u ekonomskom, socijalnom i regionalnom razvoju
- o nedovoljna zaštićenost turističkih prostora od individualne gradnje
- o sporo donošenje prostornih planova opština, bez kojih nema planskog pristupa razvoju turizma

4.3. Prva strategija razvoja turizma u Republici Srpskoj

U junu 2011. godine Republika Srpska je dobila svoj prvi dugoročni i sveobuhvatni strateški dokument "Strategija razvoja turizma Republike Srpske za period od 2011-2020. godine". Društveno-politički događaji: rat na teritoriji Republike Srpske, međunarodna izolacija, stanje cjelokupnog ekonomskog sistema, stanje konkurentskih destinacija uticali su kako na razvoj turizma tako i na zakašniju izradu ovog dokumenta.

Razvoj turizma u Republici Srpskoj do donošenja Strategije razvoja odvijao se na bazi dokumenata kratkoročnog i parcijalnog karaktera poput: prostornih planova, urbanističkih planova, planova lokalnih zajednica, strategija gradova ili pojedinih regija i sl.

Izradom Strateškog plana razvoja turizma kao dokumenta koji utvrđuje bazične principe i stvara okvir za praktičnu primjenu u praksi, Republika Srpska je dobila stručnu pretpostavku za razvoj turizma u dužem vremenskom periodu. To je temeljni dokument koji će postaviti okvir uravnoteženog turističkog razvoja Republike Srpske i pomoći ključnim nosiocima turističkog razvoja, prvenstveno na lokalnom nivou u izradi lokalnih razvojnih strategija turizma.

4.4. Vizija

“Republika Srpska u narednih deset godina treba da obezbijedi nove investicije u razvoj turističkih kapaciteta, infrastrukture, ljudskih resursa i informacionih tehnologija i razvoj preduzetništva, te na osnovu toga postane prepoznatljiva turistička destinacija sa integralnim i kvalitetnim turističkim proizvodom.”⁸

Vizija turizma Republike Srpske do 2020. godine je “slika” budućeg. To je cilj koji se želi ostvariti. Da bi vizija postala stvarnost potrebno je ciljeve razvoja pretpostaviti objektivnim mogućnostima, prilagoditi se faktorima razvoja i poduzeti mjere koje će obezbijediti realizaciju ciljeva i vizije u cjelini.

4.5. Strateški ciljevi

Identifikovanje i definisanje strateških ciljeva vrši se u skladu sa vizijom, pri čemu njihovo ostvarenje treba biti realno. Strateški ciljevi su osnova za izvođenje operativnih ciljeva i definisanje mjera za njihovo ostvarenje, iz kojih dalje proizilaze programi i druge aktivnosti.

Kod određivanja strateških ciljeva mora se voditi računa da oni budu mjerivi, kako bi se moglo dokazati da li su, i na koji način ti strateški ciljevi postignuti.

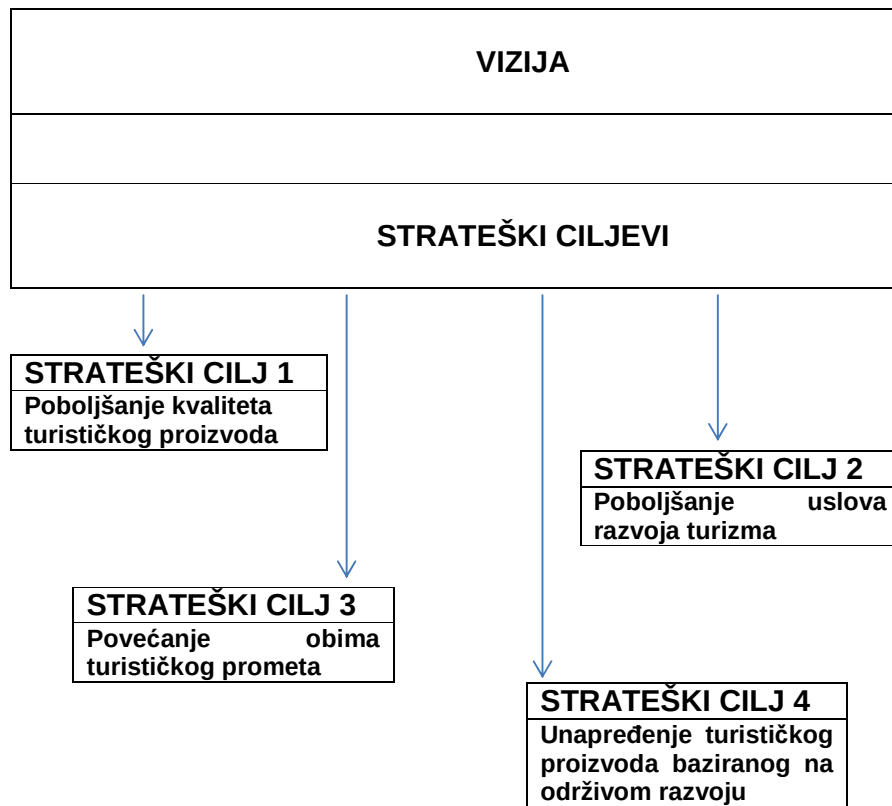
Isto tako, obzirom da se razvojna strategija izrađuje za određeno razdoblje, potrebno je i vremenski definisati strateške ciljeve i to na način da budu ostvarivi unutar trajanja programa strategije.

Strateški ciljevi moraju biti u skladu sa strateškim ciljevima nekih krovnih dokumenata. Naprimjer, ako se radi neka lokalna strategija razvoja turizma, potrebno je provjeriti da li su ti strateški ciljevi u skladu sa regionalnim ili nacionalnim strategijama razvoja, kako ne bi došlo do neusklađenosti pojedinih razvojnih strategija.

U “Strategiji razvoja turizma Republike Srpske za period od 2011-2020. godine” zacrtana su četiri strateška cilja, a to su:

1. Pобољшanje kvaliteta turističkog proizvoda
2. Pобољшanje uslova razvoja turizma
3. Povećanje obima turističkog prometa
4. Unapređenje turističkog proizvoda baziranog na održivom razvoju

⁸ Strategija razvoja turizma Republike Srpske za period 2011-2020. god

4.5.1. Strateški cilj 1. - Poboljšanje kvaliteta turističkog proizvoda

Turistički proizvod nije samo atraktivnost destinacije (flora, fauna, kulturno-istorijsko nasljeđe itd.), već i pristupačnost destinaciji i drugi uslovi boravka u turističkoj destinaciji (smještaj, prehrana, zabava, rekreacija i sl).

Da bi turistički proizvod bio konkurentan potrebno ga je kontinuirano razvijati prema potrebama tržišta, a to je moguće uz stalno povećanje kvaliteta pojedinih segmenata proizvoda, odnosno razvijanje kvalitetnog proizvoda u svim njegovim dijelovima. Isto tako, potrebno je neiskorišćene potencijale oblikovati u turistički proizvod i plasirati ga na tržište.

Strategija razvoja turizma Republike Srpske za period 2011-2020. godine u okviru strateškog cilja - poboljšanja kvaliteta turističkog proizvoda, predviđa više operativnih ciljeva, programa i mjera, a sve u svrhu njegovog ostvarenja.

Operativni ciljevi za realizaciju ovog strateškog cilja su:

➤ *Unapređenje infrastrukture i suprastrukture u turizmu*

Ovaj operativni cilj podrazumjeva programe i mjere koje nadležne institucije trebaju poduzeti:

- Program: Poboljšanje saobraćajne infrastrukture (mjera: izraditi program prioritetnog rješavanja saobraćajne infrastrukture u funkciji turizma),
- Program: Poboljšanje komunalne infrastrukture (mjera: izraditi preporuke za poboljšanje komunalne infrastrukture),
- Program: Poboljšanje i razvoj suprastrukture (mjera: definisati potrebe za odgovarajućom suprastrukturom i sadržajima).

Nosilac aktivnosti - Ministarstvo trgovine i turizma u saradnji sa Ministarstvom za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju, Ministarstvom saobraćaja i veza i lokalne zajednice, a rok realizaciju je 2011-2013. godine.

➤ *Unapređenje kvaliteta turističke usluge*

- Program: Kontinuirana kontrola provođenja Zakona o ugostiteljstvu (mjera: unapređenje rada inspekcijskih službi i kontinuirana kontrola davalaca usluga u turizmu i ugostiteljstvu).

Nosilac aktivnosti – Ministarstvo trgovine i turizma u saradnji sa turističkim organizacijama i inspeksijske službe na nivou lokalnih zajednica. Rok za realizaciju 2011. god i dalje.

➤ *Razvoj novih turističkih proizvoda*

- Program: Podsticaj razvoju novih turističkih proizvoda (mjera: definisati nove proizvode).

Nosilac aktivnosti – turističke organizacije u saradnji sa Ministarstvom trgovine i turizma. Rok za realizaciju 2011. god i dalje.

➤ *Razvoj ljudskih resursa u oblasti turizma*

- Program: Strateški okvir za razvoj kadrova u turizmu (mjera: izraditi program ljudskih resursa u turizmu),
- Program: Povećanje kvaliteta davalaca kvalifikacionih usluga (mjera: unapređenje programa i modernizacija obrazovnih institucija iz oblasti turizma i hotelijerstva),
- Program: Optimalizacija kadrovskih potencijala (mjera: usaglasiti programske sadržaje pojedinih nastavnih predmeta iz oblasti turizma u srednjim školama i fakultetima).

Nosilac aktivnosti - Ministarstvo prosvjete i kulture i Ministarstvo trgovine i turizma u saradnji sa visokoškolskim institucijama, turističkim

organizacijama i Privrednom komorom Republike Srpske. Rok za realizaciju 2011-2013. god.

4.5.2. Strateški cilj 2. - Poboljšavanje uslova razvoja turizma

Kompleksnost turističkog proizvoda zahtijeva povoljne uslove za sve sudionike u njegovom oblikovanju, a to je moguće obezbjediti uspostavljanjem institucionalnog i pravnog okvira u cilju razvoja turizma, stvaranjem opšte sigurnosti i sigurnosti investicija za domaće i strane investiture, povezivanjem turističkog sektora sa ostalim sektorima privrede, razvojem finansijskih podsticaja na državnom i regionalnom nivou.

Operativni ciljevi za realizaciju ovog strateškog cilja su:

➤ *Uspostavljanje institucionalne mreže za razvoj turizma*

Program: Uspostavljanje institucionalnog okvira (mjera: uspostaviti mehanizme funkcionisanja u sektoru turizma na državnom, republičkom, regionalnom i lokalnom nivou).

Program: Izrada programa koordinacije u institucionalnoj mreži (mjera: Izraditi program i podsticati stalni dijalog zainteresovanih strana u turizmu-javni i privatni sektor i građansko društvo). Rok za realizaciju 2011. god i dalje.

Nosilac aktivnosti – Ministarstvo trgovine i turizma u saradnji sa institucijama na nivou BiH, Republike Srpske i opština.

➤ *Unapređenje zakonskog okvira u cilju razvoja turizma*

Program: Obezbjediti pravni okvir i sigurnost investicija za sve investitore (mjera: identifikovati barijere za investiranje u turizmu i hitno predložiti donošenje neophodne zakonske regulative).

Nosilac aktivnosti – Vlada Republike Srpske i Savjet ministara BiH u saradnji sa relevantnim privrednim subjektima u turizmu. Rok za realizaciju 2011-2012. god.

➤ *Povezivanje turističkog sektora sa ostalim sektorima lokalne privrede i uspostavljanje turističkih klastera*

Program: Uspostaviti informacioni sistem za povezivanje turističkog i ostalih sektora privrede (mjera: izraditi prijedlog modela informacionog povezivanja turističkog i ostalih sektora privrede).

Program: Formirati turističke klastere (mjera: podsticati formiranje klastera na regionalnoj osnovi).

Program: Definirati model planiranja i razvoja turističkih destinacija, destinacijskog menadžmenta i marketinga (mjera: obezbjediti podsticajna sredstva za podršku izrade modela planiranja i razvoja turističkih destinacija, destinacijskog menadžmenta i marketinga).

➤ *Poboljšanje javnog finansiranja*

Program: Uvođenje budžetskih podsticaja za sektor turizma (mjera: izmjena propisa u cilju stvaranja uslova za stimulacije u turizmu).

Program: Podrška izradi projekata korišćenja međunarodnih zajmova i kreditnih sredstava za razvoj turizma, podrška pristupu međunarodnim fondovima (mjera: uspostaviti infrastrukturu i kapacitete u Ministarstvu trgovine i turizma za podršku projektima iz oblasti turizma).

Nosilac aktivnosti – Ministarstvo trgovine i turizma u saradnji sa Savjetom ministara BiH, Privredna komora Republike Srpske, turističke organizacije. Rok za realizaciju 2011. god i dalje.

➤ *Podsticanje privatnog i mješovitog finansiranja*

Program: Podsticanje privatnog finansiranja (mjera: promovisanje koncepta preduzetništva u turizmu).

Program: Podsticanje privatnog i javnog partnerstva (mjera: promocija privatnog i javnog partnerstva).

Nosilac aktivnosti – Ministarstvo trgovine i turizma, Privredna komora Republike Srpske, turističke organizacije. Rok za realizaciju 2011-2012. god.

4.5.3. Strateški cilj 3. - Povećanje obima turističkog prometa

Obim turističkog prometa u Republici Srpskoj znatno zaostaje u odnosu na zemlje u okruženju. U strukturi turista prednost imaju domaći turisti u odnosu na strane. S tim u vezi i finansijski efekti od turizma su neznatni. U cilju uvećanja turističkog prometa Strategija razvoja turizma, u okviru tri operativna cilja, predviđa programe i mjere za realizaciju ovog strateškog cilja.

Operativni ciljevi su:

➤ *Povećanje obima prometa domaćih turista*

Program: Obezbeđenje podsticajnih sredstava za promociju domaćeg turizma (mjera: donošenje programa podrške i kreditiranja turizma).

Program: Program škola u prirodi (mjera: promovisanje i podsticanje programa rada osnovnih i srednjih škola koje planiraju ekskurzije, izlete i škole u prirodi na području Republike Srpske).

Program: Produženje turističke sezone (mjera: obezbjediti posebne programe namijenjene penzionerima, mladima, sindikalnim organizacijama van glavne sezone).

Nosilac aktivnosti – Ministarstvo trgovine i turizma u saradnji sa Ministarstvom finansija, Ministarstvom prosvjete i kulture, turističke organizacije. Rok za realizaciju 2011. god i dalje.

➤ *Povećanje obima prometa inostranih turista*

Program: Tretirati turizam kao izvoz (mjera: uvođenje subvencija u turističku privredu).

Nosilac aktivnosti – Ministarstvo trgovine i turizma, Ministarstvo finansija i turističke organizacije. Rok realizacije 2011-2012. god.

➤ *Sprečavanje sive ekonomije u turizmu*

Program: Suzbijanje sive ekonomije u turizmu (mjera: izraditi plan kratkoročnih i dugoročnih mjera za suzbijanje sive ekonomije u turizmu).

Program: Sankcionisanje sive ekonomije u turizmu (mjera: pojačati inspekcijski nadzor u sprovođenju zakona i propisa).

Nosilac aktivnosti – Ministarstvo trgovine i turizma, Ministarstvo finansija i kontrolni organi na nivou BiH u saradnji sa lokalnom zajednicom i turističkim organizacijama. Rok realizacije 2010. god i dalje.

4.5.4. Strateški cilj 4. - Unapređenje turističkog proizvoda baziranog na održivom razvoju

Ovaj strateški cilj podrazumijeva da se razvojni programi, pravna regulativa, prostorno planiranje i ostali segmenti društvenog razvoja stave u funkciju očuvanja životne sredine. Koncept održivog razvoja je vodeći princip strategije razvoja turizma u Republici Srpskoj. On podrazumijeva umjereno iskorišćavanje prirodnih resursa kako bi se obezbjedilo zadovoljenje sadašnjih potreba koje neće ugroziti mogućnost budućih generacija da zadovolje sopstvene potrebe.

Operativni planovi za realizaciju ovog strateškog cilja su:

➤ *Zaštita turističkih resursa i njihova optimalna valorizacija*

Program: Izrada programa zaštite turističkih resursa (mjera: prikupiti podatke i uspostaviti bazu turističkih resursa).

Program: Donijeti odgovarajuće propise zaštite i uređenja životne sredine u funkciji razvoja turizma (mjera: sprovesti aktivnosti na jačanju svijesti i zakonskog regulisanja zaštite životne sredine).

Nosilac aktivnosti – Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju u saradnji sa Ministarstvom trgovine i turizma, Republičkim zavodom za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa i turističkim organizacijama. Rok realizacije 2011-2014. god.

➤ *Uravnotežen razvoj na principu održivosti*

Program: Razvoj turizma na principu održivosti (mjera: podsticati izradu planova razvoja turizma).

Program: Unapređenje turističkog ambijenta (mjera: podsticati gradnju prilagođenu prirodnom ambijentu, autohtonim kulturnim vrijednostima i visokim standardima u turizmu).

Program: Formirati nezavisnu ekspertsku komisiju za održivi turizam pri Ministarstvu trgovine i turizma (mjera: osnovati stalnu komisiju za održivi turizam).

Nosilac aktivnosti – Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju u saradnji sa Ministarstvom trgovine i turizma, Ministarstvom za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu i turističkim organizacijama. Rok za realizaciju 2010. god i dalje.

➤ *Razvoja turizma u zaštićenim područjima*

Program: Planovi razvoja turizma (mjera: izrada planova i programa razvoja).

Nosilac aktivnosti – Ministarstvo trgovine i turizma u saradnji sa Ministarstvom za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju. Rok za realizaciju 2011-2015. god.

➤ *Razvoj seoskog turizma*

Program: Rekonstrukcija, proširenje postojećih i izgradnja novih kapaciteta u seoskom turizmu (mjere: subvencija projekata u seoskom turizmu).

Program: Zapošljavanje mladih u ruralnim područjima (mjera: podsticati zapošljavanja mladih).

Program: Kreiranje modela etno sela (mjera: podsticati projekte etno sela).

Program: Čuvanje tradicije i kulturnih vrijednosti (mjere: podsticati projekte afirmacije kulturnih vrijednosti i različitosti).

Program: Registracija seoskih gazdinstva (mjere: izrada odgovarajućih standarda i registracija gazdinstava kao posebnih privrednih subjekata).

Nosilac aktivnosti – Ministarstvo trgovine i turizma u saradnji sa Ministarstvom za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju, Ministarstvom za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu, turističkim organizacijama i lokalnim zajednicama. Rok realizacije 2011. god i dalje.

4.6. Hitne mjere i akcioni plan

Polazeći od opšteg trenutnog stanja u turizmu u Republici Srpskoj, a cijeneći značaj i mogućnosti razvoja ove privredne djelatnosti u “Strategiji razvoja turizma Republike Srpske za period od 2011-2020. godine” su predviđene neophodne hitne mjere i akcioni plan njihovog provođenja.

Prema Akcionom planu, hitne mjere koje Republika Srpska, preko svojih institucija treba preduzeti, su sledeće:

- Rekonstrukcija i adaptacija postojećih seoskih gazdinstva u svrhu registracije turističkog subjekta (ukupno 31 projekat)
- Izgradnja novih objekata na seoskom gazdinstvu (ukupno 20 projekata)
- Stimulisanje projekata izgradnje novih kapaciteta
- Stimulisanje projekata proširenja i rekonstrukcije postojećeg kapaciteta
- Stimulisanje projekata sanacije smještajnih jedinica (za 400 ležajeva) u postojećim kapacitetima
- Finansiranje izrade master plana razvoja turizma u Nacionalnom parku Kozara
- Stimulisanje projekta unapređenja medicinskih usluga i sportskih sadržaja
- Projekt istraživačkih radova i mapiranja destinacija sa kulturno-istorijskim sadržajem u funkciji turističke privrede
- Finansiranje šest projekata podsticaja lokalnih tradicionalnih ili novih manifestacija
- Finansiranje tri projekta podsticaja tradicionalnih ili novih manifestacija republičkog značaja
- Finansiranje izrade Master plana razvoja i unapređenja vjerskog turizma
- Finansiranje izrade Master plana unapređenja lovnog i ribolovnog turizma

- Finansiranje šest projekata izgradnje novih kapaciteta u sferi sportskog, avanturističkog i omladinskog turizma
- Finansiranje šest projekata sanacije i dogradnje postojećih kapaciteta u sferi sportskog, avanturističkog i omladinskog turizma
- Finansiranje projekata adaptacije postojećih kapaciteta u Wellness centar
- Finansiranje izrade Master plana u Nacionalnom parku Sutjeska i prostora Zelengore
- Finansiranje podsticanja marketinških aktivnosti-kreiranje i izrada prospekata
- Finansiranje podsticanja marketinških aktivnosti- kreiranje i izrada web stranica
- Stimulacija za turističke agencije koje organizovano dovode turiste iz inostranstva na period duži od tri dana
- Finansiranje konkursa za jedinstveno rješenje i unifikaciju turističkih simbola i suvenira na nivou Republike Srpske i za sve regije
- Finansiranje brze edukacije i doobuke kadrova u turizmu
- Finansiranje edukacije svih davalaca usluga u seoskom turizmu
- Angažovanje kvalifikovane konsultantske kuće na sagledavanju mogućnosti povlačenja sredstava iz fondova Evropske unije, te revizija dosadašnjih aktivnosti
- Hitno donošenje zakonskih propisa i druge neophodne regulative u cilju što bržeg početka implementacije Strategije razvoja turizma

Shodno ovom Akcionom planu ukupna hitna ulaganja u turizam su veća od 20.000 000 KM, od čega 13.409.00 KM obezbjeđuje resorno ministarstvo iz vlastitih i kreditnih sredstava, a ostatak korisnik sredstava iz vlastitih izvora. Kako bi realizacija ovih hitnih mjera bila što efikasnija, a time i realizacija same Strategije razvoja turizma Republike Srpske, potrebno je uvesti odgovarajuće finansijske podsticaje. Oni su definisani u samoj Strategiji kao podsticaji "male i velike finansijske vrijednosti". Mali kao i veliki podsticaji predstavljaju kombinaciju nepovratnih i kreditnih sredstava za određene projekte, na način da Vlada preko resornog Ministarstva daje jedan nepovratan iznos (10-15%) od ukupnih ulaganja, a ostatak sredstava koji se obezbjeđuje kreditno, vrši tako što subvencionise kamate.

4.7. Procjena obima i strukture investicija

Na osnovu procjene da je moguće postići uvećanje broja turističkih dolazaka u Republiku Srpsku u narednih deset godina na oko 400 hiljada, te da bi ulaganja po svakom novopridošlom turistu mogla da iznose oko 500 KM (u

razvijenim zemljama je 500 eura), dolazi se do zaključka da su potrebna ukupna ulaganja od oko 200 miliona KM.

Prema "Strtegiji razvoja turizma republike srpske za period od 2010-2020 godine" procjena strukture potrebnih ulaganja i okvir mogućih izvora finansiranja izgleda ovako:

Smještajni kapaciteti	55%	110 miliona
Turistička infrastruktura	38%	76 milona
Programske aktivnosti	5%	10 miliona
Markentiške aktivnosti	2%	4 miliona

Struktura ulaganja

Vlastita sredstva investitora	25%
kapital finansijskih tržišta (akcionarstvo, finansijske korporacije, partnerstvo i sl.)	25%
Bankarski krediti	30%
Finansijski podsticaji (budžet, takse, porezi i sl.)	20%

Izvori sredstava

Iz ovih podataka vidimo da se za hitne mjere planira oko 20 miliona, što predstavlja oko 10% ukupnih desetogodišnjih ulaganja i da u hitnim mjerama nisu predviđeni veći investicioni zahvati. Ta ulaganja će biti moguća tek poslije nekoliko godina implementacije Strategije.

Osnovni faktori koji ograničavaju veće investiranje na tržištu Republike Srpske su:⁹

- niska društvena efikasnost i naslijeđena strukturna ograničenja,
- nedostatak dugoročnih izvora finansiranja pod povoljnim uslovima,
- nepostojanje brzih tržišnih mehanizama za restrukturiranja.

U Republici Srpskoj investitori mogu, pored vlastitih raspoloživih sredstava (ulaganje privatnog kapitala) za finansiranje investicionih projekata koristiti:

- Kredite komercijalnih banaka po tržišnim uslovima,
- Kredite Investiciono-razvojne banke Republike Srpske po povoljnijim uslovima od onih koje nude komercijalne banke,
- Materijalna ulaganja lokalnih zajednica i koncesije,
- Oslobođanje od taksa i drugih obaveza prema društvenoj zajednici lokalnog ili republičkog nivoa.

⁹ Strategija razvoja turizma Republike Srpske za period 2011-2020. god

U cilju podsticaja investiranja u turizam Republike Srpske potrebno je da se:

- Poboljša opšta sigurnost,
- Obezbjede fiskalni podsticaji za veće investiranje,
- Ujednače pravila na jedinstvenom tržištu,
- Obezbjedi prihvatljiva infrastruktura,
- Provode mjere na stvaranju obučene radne snage,
- Obezbjede i druge mjere i mehanizmi po ugledu na zemlje sa razvijenim tržišnim privredama.

4.8. Povezanost i usklađenost aktivnosti i mjera razvoja

Strategija razvoja turizma treba da bude dio ukupnog privrednog i društvenog razvoja Republike Srpske, budući da i druge privredne i društvene djelatnosti i aktivnosti (obrazovanje, trgovina, saobrašaj i veze, zdravstvo, infrastruktura, preduzetništvo, zaštita okoline, nevladin sektor i dr.) imaju veliki uticaj na razvoj turizma. Naprimjer, jedan broj ministarstava iz svojih budžeta finansira pojedine mjere koje su direktno ili indirektno vezane za turizam: Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite je uključeno u finansiranje adaptacije i održavanje banjskih lječilišta, Ministarstvo za porodicu, omladinu i sport u izgradnju i adaptaciju seoskih domova, sportskih terena i igrališta za djecu, Ministarstvo nauke i tehnologije je izvor finansiranja mjera zaštite prirodnog nasleđa, Ministarstvo prostornog uređenja i ekologije zajedno sa Fondom za zaštitu prirode (su)finansijer je mjera istraživanja i zaštite prirode I dr.

Mnoge međunarodne organizacije su u fazi impementacije svojih projekata u razvoj turizma u Republici Srpskoj. Isto tako, Evropska unija, iako nema izvorne nadležnosti u sferi turizma, mnoge njene aktivnosti su usmjerene na poboljšanje ovog sektora. Posebno se to odnosi na sektor međunarodne pomoći za razvoj. Principi iz Ugovora o osnivanju Evropske zajednice o uspostavljanju zajedničkog tržišta, ekonomske i monetarne unije, te sprovođenja zajedničkih politika i aktivnosti, podrazumijevaju promovisanje harmoničnih ekonomskih mjera, održivog rasta i razvoja koji podrazumijeva, osim ostalih aktivnosti, poštovanje životne okoline, koje mora biti ugrađeno u sve druge politike zajednice.

Stoga Ministarstvo trgovine i turizma, koje ima ključnu ulogu u provođenju Strategije i koje je uglavnom nosilac aktivnosti u provođenju mjera, treba da uskladi svoje aktivnosti sa aktivnostima svih Vladinih i nevladinih institucija i organa, međunarodnih organizacija, EU, te sa institucijama na lokalnom nivou koje se bave poslovima razvoja.

4.9. Monitoring i evaluacija

Praćenje (monitoring) Strategije razvoja turizma predstavlja kontinuirano prikupljanje podataka o realizaciji pojedinih mjera i projekata u okviru Strategije razvoja na osnovu unaprijed poznatog plana aktivnosti, koji uključuje njegovu vremensku i prostornu dimenziju i rezultate. Praćenje obezbjeđuje Vladi, Ministarstvu trgovine i turizma ili drugim nadležnim institucijama da kontinuirano primaju povratne informacije o implementaciji programa i projekata, odnosno o rezultatima njihove implementacije. Omogućava da se na vrijeme identifikuju stvarni ili potencijalni uspjesi, odnosno problemi, kako bi se provele neophodne izmjene i prilagođavanja u toku njihove realizacije.

Ocjena (evaluacija) Strategije razvoja predstavlja ocjenjivanje njene efikasnosti u pogledu unaprijed definisanih strateških ciljeva i pojedinih mjera. Preispituje se sadržaj pojedinih programa i aktivnosti putem kojih se realizuje cjelokupni plan i donose zaključci o uspješnosti njihove realizacije. Evaluacija analizira relevantnost (odnose li se ciljevi na stvarne potrebe), korist (kompatibilnost efekata sa stvarnim potrebama) i održivost (očekivanja vezana za dugoročne efekte).

4.10. Očekivani rezultati

Stanje turizma Republike Srpske nakon 2020. godine, skladno strateškim opredjeljenjima, programima i mjerama, pored rasta prihoda i zaposlenosti, definisaće:¹⁰

- Unapređen turistički položaj Republike Srpske u odnosu na regionalno okruženje,
- Prihvaćen imidž Republike Srpske kao sigurne destinacije,
- Vidno unaprijeđen kvalitet, obim i strukturu turističke ponude,
- Rastuću domaću tražnju,
- Rastuću inostranu tražnju,
- Turističku prepoznatljivost i organizovanost turizma na regionalnom nivou,
- Unapređenu turističku infra i suprastruktura,
- Naglašeno učešće privatno-javnog sektora u turizmu,
- Unaprijeđenu kadrovsku strukturu,
- Prepoznatljivu ponudu seoskog turizma,
- Prepoznatljivost centara gradskog turizma,
- Veći broj specijalizovanih turističkih proizvoda,
- Dovršen proces privatizacije turističkih i hotelskih preduzeća.

¹⁰ Strategija razvoja turizma Republike Srpske za period 2011-2020. god

5. STRATEGIJA RAZVOJA POJEDINIH TURISTIČKIH REGIJA

5.1. Turističke regije Republike Srpske

Iskustva razvijenih zemalja pokazala su da u institucijskom smislu organizacija turizma na regionalnom nivou čini bitnu pretpostavku razvoja turizma, kako na nivou regije tako i pojedinih turističkih destinacija u regiji.

Strategija razvoja turizma u Republici Srpskoj definiše šest turističkih regija. One su izdvojene na funkcionalnom principu i imaju specifična obilježja u pogledu kulturnih i istorijskih vrijednosti i nivoa razvijenosti. To su:

1. Banjalučka regija
2. Dobojska regija
3. Zvorničko-bijeljinska regija
4. Sarajevska regija
5. Fočanska regija
6. Trebinjska regija

Organizovanje turističkih regija je korisno u smislu: bolje strategije i taktike donošenja odluka, bolje raspodjele resursa, sveobuhvatnijeg i racionalnijeg donošenja planova, racionalnijeg uvođenja mjera podsticaja, bolje koordinacije rada turističkih organizacija opština, bolje promocije, uvođenja turističkog proizvoda regije i dr.

Ciljevi i zadaci turističkih regija moraju biti kompatibilni sa ciljevima lokalnih zajednica, kao i Republike u cjelini.

5.2. Banjalučka regija

Banjalučku regiju karakteriše spoj urbanog i ruralnog turizma. Gradski turizam je vezan uglavnom za Banja Luku, kao administrativni, poslovni, kulturni, trgovački, sportski, kongresni i zdravstveni centar. To je grad sa bogatim kulturno istorijskim naslijeđem. Cijelu regiju karakteriše zdrava i očuvana životna sredina pogodna za razvoj planinskog i eko turizma, lovno i ribolovnog turizma, sportsko-avanturističkog, seoskog, banjskog i drugih oblika turizma u prirodi. U ovoj regiji se tokom cijele godine održava niz manifestacija.

➤ *Ključni elementi razvoja Banjalučke regije*

- Geografski položaj
- Banja Luka, administrativni, poslovni, kulturni, trgovački, sportski, manifestacioni, zdravstveni centar
- Relativno dobro razvijena saobraćajna mreža
- Blizina aerodroma

- Postojeća infrastruktura (hoteli, univerziteti, sajam i ostale institucije)
- Kulturno istorijsko nasljeđe
- Prirodno bogatstvo, očuvana i zdrava životna sredina
- Vjersko nasljeđe (crkve brvnare, manastiri, samostani, džamije)
- Kultura i tradicija (manifestacije: Kozarski etno, Kočićev zbor, Grmečka korida, Dani kosidbe)
- Ski-centri Kozara i Kneževo
- Planinski predjeli Kozare, Lisine, Manjače, Prosare (brdski biciklizam planinarenje)
- Termo-mineralni izvori (banje: Laktaši, Slatina, Mlječanica, Šeher, Kulaši, Lješljani)
- Rijeke: Vrbas, Pliva, Sana, Una (rafting, kajak)
- Kanjoni: Ugar, Vrbas
- Bogat lovni i ribolovni fond (Ribnik, Pliva)
- Relativno dobro razvijena i pristupačna ruralna područja (seoski turizam)

➤ *Neophodne mjere unapređenja*

- Povećanje broja smještajnih kapaciteta u gradovima
- Izgradnja kampova i bungalov naselja – Mrkonjić Grad, Srbac, Kozarska Dubica, Šipovo,
- Unapređenje ugostiteljske ponude
- Proizvodnja suvenira
- Repozicioniranje banjskih centara na tržištu
- Uređenje obala rijeka
- Uvođenje novih manifestacija u cilju povećanja raznovrsnosti turističke ponude
- Uređenje planinskih biciklističkih staza
- Uređenje i zaštita lovni i ribolovnih područja
- Identifikovanje potencijalnih zona razvoja seoskog turizma
- Uvođenje jasnih standarda seoskog turizma
- Uređenje Banjalučkog sajmišta
- Uređenje i markiranje turističkih staza uz odgovarajuću turističku signalizaciju
- Izgradnja info centara na ključnim turističkim lokacijama

➤ *Ključni investicioni projekti regije¹¹*

- Eko turizam /eko Pliva/- Šipvo, rijeka Janj, rijeka Pliva
- BAR projekt srednji tok rijeke Vrbas - „avanturistička“ destinacija
- Sojeničko naselje - Bardača, opštine Srbac i Gradiška
- Uskotračna pruga Srnetica-Petrovac-Drinić

¹¹ Strategija razvoja turizma Republike Srpske za period 2011-2020. god

- Restauracija Kastela-Banja Luka
- Revitalizacija ergele Vučijak
- Uređenje gradskog kupališta na rijekama: Vrbas, Vrbanja, Una, kao i obalnih šetališta
- Izgradnja eko sela farme i manjeg luksuznog hotela na Manjači
- Izgradnja etno sela u Krupi na Vrbasu

5.3. Dobojska turistička regija

Ova regija je prepoznatljiva po termalnim i termo-mineralnim izvorima, raznovrsnom florom i faunom kao i vrijednim kulturnim nasleđem. Najrazvijeniji oblici turizma su banjski i manifestacioni turizam, a značajnu ulogu imaju i gradski, lovni i ribolovni, seoski, eko i drugi oblici turizma u prirodi.

➤ *Ključni elementi razvoja*

- Termalni i termo-mineralni izvori – Banja Vrućica
- Termalni izvor - Terme Ozren
- Kongresni sadržaji – Banja Vrućica
- Grad Doboj - ekonomsko i kulturno središte regije
- Vrijedno kulturno nasljeđe u Doboju (tvrđava u Doboju, stari grad)
- Dobra saobraćajna povezanost
- Očuvana i raznovrsna prirodna osnova
- Pećine (Djevojačka-Doboj i Rastuša-Teslić)
- Rijeke (Ukrina, Usora i Sava)
- Bogat lovni i ribolovni fond (lovni-Šamac, Modriča, Derventa, a ribolovni-Pelagićevo)
- Razvijena ruralna područja na Ozrnu
- Tradicija u pčelarstvu

➤ *Neophodne mjere unapređenja*

- Banja Vrućica – razdvajanje medicinskog, rekreativnog i wellness sadržaja
- Modernizacija Banje Vrućice
- Novi smještajni kapaciteti u Modriči i Brodu za potrebe kongresnog turizma
- Restauracija starog grada Doboj
- Uređenje riječnog korita i obala rijeka
- Uvođenje mehanizama zaštite lovnih i ribolovnih područja
- Izgradnja smještajnih kapaciteta u zonama lova i ribolova
- Edukacija za postojeće i potencijalne učesnike u pružanju usluga seoskog turizma (Preslica, Ozren)
- Izgradnja etno sela

➤ *Ključni investicioni projekti regije*¹²

- Podsticaj razvoju i promociji seoskog turizma na području opštine Doboj
- Završetak uređenja i modernizacija Banje Vrućice
- Uređenje riječnih korita i obala rijeka Usore, Ukrine i Bosne i njihova turistička valorizacija
- Izgradnja etno sela u okolini Banje Vrućice ili u blizini jedne od glavnih saobraćajnica u regiji.

5.4. Zvorničko-bijeljinska regija

Turizam zauzima važno mjesto u velikom dijelu regije. Turizam i poljoprivreda su ujedno i dva strateška razvojna opredjeljenja. Resurs od neprocjenjivog značaja je rijeka Drina. Regija je bogata sa turističkim potencijalima koji su, nažalost, veoma malo ili nisu uopšte iskorišćeni.

➤ *Ključni elementi razvoja*

- Kulturna baština - Bijeljina i Zvornik
- Etno selo Stanišić
- Manastiri: Tavna sa crkvom Sv. Trojice, Papraća, Lovnica
- Regate na Drini
- Ski centar - planina Javor
- Banje Dvorovi, Banje Guber i izvor Kiseljak
- Zvorničko i Perućaćko jezero
- Razvijena ruralna područja
- Zainteresovanost lokalnog stanovništva za seoski turizam

➤ *Neophodne mjere unapređenja*

- Uređenje izložbenog centra u Srebrenici (Muzej srebra i rudarstva)
- Revitalizacija starih utvrđenja (Zvornik, Srebrenica, Vlasenica i Ugljevik)
- Uređenje urbanih naselja
- Usklađivanje kalendara manifestacija sa poljoprivrednim radovima
- Revitalizacija Banje Guber
- Unapređenje smještajnih kapaciteta Banje Dvorovi
- Pozicioniranje nekoliko vidikovaca duž kanjona Drine
- Uređenje kupališta na Drini
- Izgradnja sojeničkih naselja i manjih planinskih domova za lovce i ribolovce
- Formiranje asocijacije seoskih domaćinstava koja pružaju turističke usluge

¹² Strategija razvoja turizma Republike Srpske za period 2011-2020. god

- Utvrđivanje jasnih standarda u seoskom turizmu
- *Ključni investicioni projekti regije*¹³
 - Prioritet - razvoj ruralnog turizma u opštini Bijeljina
 - Uređenje i uspostavljanje sistema dugoročne zaštite rijeke Drine sa priobaljem u okviru prekogranične saradnje sa Republikom Srbijom
 - Revitalizacija Banje Guber i Banje Dvorovi
 - Revitalizacija tvrđave Zvornik
 - Markiranje pješačkih, planinarskih i biciklističkih staza
 - Izgradnja info centara na ključnim turističkim lokacijama
 - Aktivnosti na vodi (Zvorničko jezero)
 - Izgradnja novih kampova na atraktivnim lokacijama u blizini rijeke Drine
 - Nastavak aktivnosti na razvoju omladinskog turizma i osposobljavanju većeg broja kampova
 - Revitalizacija ski centra Igrište (izgradnja novih ski-staza, vertikalnog transporta i smještajnih kapaciteta)
 - Turistička signalizacija

5.5. Sarajevska turistička regija

Glavni nosilac turističkog razvoja ove regije je Olimpijski centar Jahorina. Ostala mjesta u ovoj regiji imaju velike mogućnosti u razvoju ruralnog turizma: planinarenje, brdski biciklizam, lov i ribolov i druge aktivnosti u prirodi.

- *Ključni elementi razvoja*
 - Ski centar Jahorina
 - Planinski predjeli Han Pijeska i Rogatice
 - Duga tradicija zimskog turizma
 - Relativno dobra saobraćajna povezanost
 - Blizina sarajevskog aerodroma
 - Pećina Orlovača
 - Most na Žepi
 - Vila Karađorđeva - Han Pijesak
 - Bogat lovni fond
 - Zdrava i očuvana priroda
 - Ruralna raznovrsnost
 - Tradicija i autentičnost ruralnih područja
- *Neophodne mjere razvoja*
 - Implementacija mjera identifikovanih u master planu Jahorine

¹³ Strategija razvoja turizma Republike Srpske za period 2011-2020. god

- Uvezivanje planinskih predjela Jahorina-Romanija
- Povećanje smještajnih kapaciteta
- Restauracija mosta na Žepi
- Restauracija Karađorđeve vile
- Proizvodnja suvenira
- Uvođenje manifestacija sportsko-takmičarskog karaktera tokom zime
- Manifestacije kulturnog sadržaja u ljetnom dijelu godine
- Valorizacija pećine Orlovača
- Obezbjedeње uslova za razvoj seoskog turizma
- Edukacija za postojeće i potencijalne učesnike u seoskom turizmu

➤ *Ključni investicioni projekti regije*¹⁴

- Realizacija Master plana Jahorina (u toku)
- Revitalizacija ergele Borike
- Razvoj seoskog turizma na području Rogatice, Han Pijeska i opštine Istočno Sarajevo

5.6. Fočanska turistička regija

Nacionalni park Sutjeska, Višegrad sa ćuprijom na Drini, rijeke Drina i Tara i netaknuta priroda su odrednice turistićkog razvoja ove regije.

➤ *Ključni elementi razvoja*

- Lik i djelo Ive Andrića
- Most Mehmed-paše Sokolovića
- Uskotračna pruga Višegrad-Mokra Gora
- Memorijalni centar Sutjeska
- Manastir Dobun
- Sportska takmićenja - rafting na Tari i Drini
- Nacionalni park Sutjeska
- Banja Vilina vlas
- Jezera „Gorske oči“ na Zelengori
- Stoćarski katuni na Zelengori
- Bogata lovišta

➤ *Neophodne mjere razvoja*

- Uređenje urbanih prostora u autentićnom stilu
- Revitalizacija spomen muzeja na Sutjesci
- Uvođenje novih manifestacija u cilju povećanja raznovrsnosti turistićke ponude

¹⁴ Strategija razvoja turizma Republike Srpske za period 2011-2020. god

- Povećanje raznovrsnosti smještajnih kapaciteta u skladu sa prirodnim ambijentom i ciljnim grupama (planinari, avanturisti, rekreativci)
- Uređenje i markiranje turističkih staza
- Restaurirati postojeće i podstaći izgradnju smještajnih kapaciteta tipa bungalova planinskih katuna i sl.
- Identifikovati ključne tačke za panoramsko razgledanje te izgradnju platformi u Nacionalnom parku Sutjeska
- Definirati programe avanturističkog turizma
- Uređenje i zaštita lovnih i ribolovnih područja
- Edukacija u pružanju usluga u seoskom turizmu

➤ *Ključni investicioni projekti regije*¹⁵

- Nacionalni park Sutjeska-revalorizacija turističkih potencijala - saradnja Republike Srpske, Srbije i Crne Gore
- Master plan Nacionalni park Sutjeska
- Projekat pod nazivom „Put sa ćirom“
- Revitalizacija Banje Viline Vlas
- Uređenje muzeja Ive Andrića
- Restauracija Višegradskog mosta
- Uređenje i stavljanje u funkciju postojećeg muzeja Tjentište
- Izgradnja adrenalin parka sa prigodnim smještajnim kapacitetima
- Projekt „Kamengrad“ Vlada Republike Srpske i Emir Kusturica
- Izgradnja edukativnog i info centra na Tjentištu
- Kompletno uređenje rezidencijalnog naselja na Tjentištu
- Projekat definisanja turističkih - tematskih ruta za avanturistički i planinski turizam u saradnji sa Srbijom i Crnom Gorom i FBiH

5.7. Trebinjska turistička regija

Puna valorizacija prirodnih i antropogenih vrijednosti pretpostavka je razvoju turizma u regiji, sa akcentom na vjerski, kulturni, tranzitni, manifestacioni i seoski turizam. Slaba saobraćajna povezanost je najveći razlog sporog oporavka i razvoja turizma u regiji.

➤ *Ključni elementi razvoja*

- Trebinje sa kulturno-istorijskim vrijednostima (Stari Grad, stare tvrđave u blizini Trebinja)
- Kraljevi podrumi
- Manastiri: Tvrdoš, Gračanica, Duži, Dobrićevo, Petropavlov manastir
- Rodno mjesto sv. Vasilija Ostroškog - Mrkonjić pored Trebinja

¹⁵ Strategija razvoja turizma Republike Srpske za period 2011-2020. god

- Manifestacije: Nevesinjska olimpijada, Dučićevi dani pezijske, Trebinjske ljetnje svečanosti i dr.
- Etno-kulturne vrijednosti: narodni običaji, ples, legende i mitovi, gastronomija, domaća radinost
- Hercegovačka sela
- Ljekovito bilje
- Jezera: Bilećko, Goričko i Klinje
- Kraške pećine, vrtače, ponornice

➤ *Neophodne mjere za razvoj*

- Povećanje smještajnih kapaciteta
- Restauracija starih tvrđava
- Turistička valorizacija lika i djela Jovana Dučića
- Turistička valorizacija sela Mrkonjići
- Uspostavljanje efikasnije saradnje između predstavnika vjerskih zajednica i turističke industrije
- Stimulisati domaću radinost
- Formirati udruženja seoskih domaćinstava koja pružaju turističke usluge
- Uređenje pješačkih zona uz obalu Trebišnjice i Bilećkog jezera
- Uređenje i zaštita lovnih i ribolovnih područja

➤ *Ključni investicioni projekti regije¹⁶*

- Obnova uskotračne pruge od Čapljine prema Trebinju, Bileći i dalje za Nikšić
- Izgradnja hercegovačkog etno sela (moguće lokacije: Čepelnica pored Bileće, Mosko, Zubci, neko od sela u obodu Popova polja pored magistralnog puta Trebinje – Ljubinje)
- Uređenje kupališnih lokacija na Bilećkom jezeru
- Restauracija starih vojnih tvrđava („austrijske“ kasarne)
- Uređenje priobalja Trebišnjice kroz Trebinje

¹⁶ Strategija razvoja turizma Republike Srpske za period 2011-2020. god

ZAKLJUČAK

Pozicioniranje turističke destinacije Republike Srpske temelji se na spoznajama o trenutnom stanju i kvalitetu turističke ponude, te o mogućnostima budućeg razvoja.

Iako je Republika Srpska prostor sa izuzetnim turističkim potencijalima, ona nije dovoljno izgradila svoju tržišnu prepoznatljivost na turističkom tržištu. Turizam bi morao biti u budućnosti ključno opredjeljenje Republike Srpske, koja ima sve predispozicije da postane prepoznatljiva destinacija dobrog i zdravog života.

Sagledavanjem trenutnog stanja turizma u Republici Srpskoj uočava se nizak nivo razvijenosti turističkog sektora uslijed slabe organizacije i razvijenosti turističke ponude, što za posljedicu ima neadekvatan odgovor turističke tražnje. S jedne strane Republika Srpska ima prirodne ljepote, planine, rijeke, jezera, kanjone, termalne vode, a na drugoj strani opterećuju je zastarjeli i nestandardizovani smještajni kapaciteti, loša saobraćajna infrastruktura, needukovan kadar za pružanje usluga u turizmu i nizak nivo turističkog razmišljanja lokalnog stanovništva. Osim toga, Republika Srpska još uvijek ima loš međunarodni imidž, što je posljedica višegodišnjih ratnih zbivanja na ovim prostorima.

Turistički proizvod Republike Srpske se treba izgraditi na čvrstim osnovama, iza kojih prije svega stoji država, u smislu:

- funkcionisanja pravne države,
- privlačenja i sigurnosti stranih investicija,
- investiranja u obrazovanje i edukaciju zaposlenih u turizmu na svim nivoima,
- insistiranja na zaštiti i obnovi prirodnog bogatstva,
- zaštite kulturnih vrijednosti i tradicije,
- unapređenju imidža zemlje.

Turizam u Republici Srpskoj do sada se odvijao bez dugoročne strategije razvoja, a sredstva namijenjena za razvoj turizma ulagala su se ad hoc ili na osnovu kratkoročnih planova.

Sredinom 2011. godine Republika Srpska je dobila svoj prvi dugogodišnji strateški dokument vezan za razvoj turizma „Strategiju razvoja turizma republike Srpske za period 2011-2020. godine“, na osnovu kojeg će Vlada preko nadležnih ministarstava provoditi definisane aktivnosti u cilju ostvarenja strateških ciljeva razvoja turizma.

Turizam u Republici Srpskoj

DANAS	„SUTRA“
Nedovoljno poznata destinacija	Destinacija dobrog i zdravog života
Loš imidž	Kvalitetna promocija turističkog proizvoda
Nedostatak svijesti o značaju turizma	Rast prihoda od turizma
Neprepoznatljiv turistički proizvod	Održivost razvoja
Nizak nivo kvaliteta usluga	Izgrađen imidž
Nepotpuna instituionalna organizovanost	Kvalitetniji život lokalnog stanovništva
Depopulacija i napuštena naselja	Ekonomski i socijalni razvoj sela
Biznis barijere	

Gore navedeno „sutra“ može se očekivati samo uz dosljednu implementaciju Strategije razvoja turizma Republike Srpske, te implementaciju strategija razvoja pojedinih lokaliteta, master planova, akcionih planova i drugih akata donesenih u skladu sa Strategijom razvoja turizma usvojenom na nivou Republike.

Republika Srpska može postati atraktivna turistička destinacija uz aktivan i kontinuiran rad svih subjekata na njenom prostoru, od državnih institucija do građanina kao pojedinca.

LITERATURA:

1. Bakić, Ognjen, *Marketing menadžment turističke destinacije*, Čigoja, Beograd, 1995.
2. Bakić, Ognjen, *Marketing u turizmu*, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2008.
3. Bakić, Ognjen, *Osnove turizma sa osnovama ugostiteljstva*, Čigoja, Beograd, 1999.
4. Boniface, Brian, Cooper, Chris, *World destinations casebook*, Elsevier Butterworth Heinemann, Oxford, 2005.
5. Carlsen, Jack and Charters, Stephen, *Global wine tourism: research, management and marketing*, Cab International, Walingford, 2006
6. Čačić, Krunoslav, *Poslovanje hotelskih preduzeća*, Čigoja, Beograd, 1995.
7. Čerović, Slobodan, *Strategijski menadžment u turizmu*, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009.
8. Dulić, A., Petrić L., *Upravljanje razvojem turizma*, Zagreb, 2009.
9. Đuričin D., Janošević S., *Menadžment i strategije*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2005.
10. Epler Vud, Megan, *Ekoturizam: principi, postupci i politike za održivost*, CenORT, Beograd, 2002.
11. Gnjata, O., *Istočna Hercegovina-prirodne turističke vrijednosti*, Banja Luka, 2004.
12. Gnjata, R., *Geopolitički položaj Republike Srpske*, Banja Luka, 1996.
13. Gnjata, Rajko, Trbić, Slobodan, Marinković, Draško, Lojović, Milomir, *Republika Srpska-turistički potencijali*, Zavod za izdanje udžbenika, Istočno Sarajevo, 2005.
14. Grad Banja Luka, *Strategija razvoja grada Banja Luka u periodu od 2007-2015*, 2007.
15. Hall, D., Kirkpatrick, I., Mitchell, M., *Rural tourism and sustainable business*, Channel View Publications, Clevedon, 2005.
16. Holloway, J. Christopher, *Marketing for tourism*, Pearson Education, Harlow, 2004.
17. Kotler, Filip, *Marketing menadžment*, Data status, Beograd, 2006.

18. Maksin, M., Pucar., Korać, M. i Milijić, S., *Menadžment prirodnih i kulturnih resursa u turizmu*, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009.
19. Ministarstvo poljoprivrede šumarstva i vodoprivrede, *Strateški plan ruralnog razvoja Republike Srpske za period od 2010-2015*.
20. Ministarstvo trgovine i turizma Republike Srpske, *Turistički master plan za Jahorinu*, 2009.
21. Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologije, *Strategija zaštite prirode*, 2011.
22. Opština Bijeljina, *Strategija razvoja turizma opštine Bijeljina*, 2012.
23. Popesku, Jovan, *Menadžment turističke destinacije*, Univerzitet, Singidunum, Beograd, 2008.
24. Službeni glasnik Republike Srpske (Strategija razvoja turizma Republike Srpske za 2011-2020.godine, *Zakon o turizmu 70/11, Zakon o ugostiteljstvu 15/10, Zakon o boravišnoj taksi 78/11, Zakon o javnim skijalištima 15/10, Zakon o banjama 24/09, Uredba o uslovima i kriterijima za dodjelu namjenskih sredstava za razvoj turizma 31/12, Pravilnik o razvrstavanju, minimalnim uslovima i kategorizaciji ugostiteljskih objekata 13/05, Pravilnik o minimalnim uslovima za pružanje ugostiteljskih usluga izvan ugostiteljskih objekata 89/05*)
25. Republički zavod za statistiku Republike Srpske, *Statistički bilten*, 2011.
26. The future of city tourism in Europe, WTO, Madrid, 2006.
27. Unković, Slobodan, Čačić, Krunoslav, Bakić, Ognjen, *Savremena kretanja na turističkom tržištu*, Ekonomski fakultet, Beograd
28. Unković, Slobodan, Zečević, Bojan, *Ekonomika turizma*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2005.
29. Unković, Slobodan, Zečević, Bojan, *Ekonomika turizma*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2009.

30. Vanhove, Norbert, *The economics of tourism destinations*, Elsevier Butterworth Heinemann, Oxford, 2005.
31. Vidić, Nada, *Vodič kroz tematski turizam* (elektronsko izdanje) TIMS, Novi Sad, 2009.

INTERNET SAJTOVI:

1. www.vladars.net
2. www.turizars.org
3. www.tors.rs.sr
4. www.bijeljinaTurizam.org
5. www.visitprijedor.com
6. www.trebinjeturizam.com
7. www.visegradturizam.com
8. www.dobojturizam.com
9. www.TO-prnjavor.com
10. www.turizamsamac.org
11. www.focaravajuce.org
12. www.tod-derventa.com
13. www.turisticki-adresar.com
14. www.gacko-rs.info
15. www.bhturism.ba
16. www.palelive.com
17. www.opstina-gradiska.com
18. www.knezevo.org
19. www.opstina-zvornik.org

